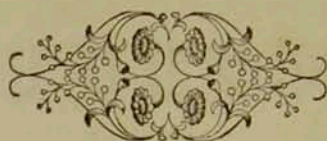

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

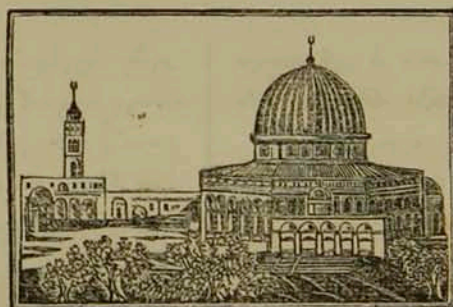
ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԳՐԱԴԻՏԱԿԱՆ,
ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1877

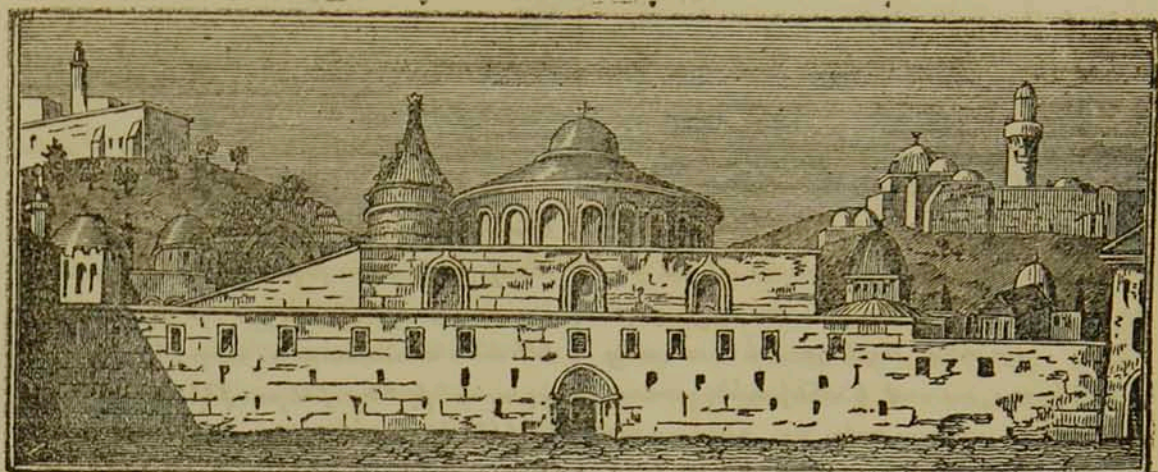
ՅՈՒՆՎԱՐ

ՄԶԿԻԹ ՕՄԱՐԱՅ (ՀԻՆ Տ. ՍՈՂՈՄՈՆԻ)

ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ԲՏԱՍԱՆԵՐՈՒՄ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 1.

ԱՄՍԱԳԻՐ

ՅՈՒՆԿԱՐ 31
1877.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

ԱՄԵՆ որ մէկ տորը անցելոյն վերջադրան և միւսը ապագային նախադրան սեմոյ վերայ դրած պահ մի կանգ կ'առնէ, իւր օրախի խորերէն թախծագին հառաչ մի կ'արձակէ անցելոյն վերայ, թէ և արեամբ ներկեալ, թէ և արտասուօք ողորէալ, վասն զի ապագայն խորհրդաւոր քողով մի ծածկուած է. ոչ որ գիտէ, ոչ ներհուն քաղաքագէտը, ոչ խմաստուն տնտեսագէտը եւ ոչ խաղաղակեաց շինականը, թէ ինչպիսի երկունքներով կը գայ ապագայն. բարեացաւ թ, թէ չարագուշակ. ոչ որ գիտէ, թէ ապագայն խաղաղութիւն, խնդութիւն և բարօրութիւն կը բերէ, եթէ ոչ պատերազմ, արիւն,

արցունք և սուգ: Խորհուրդ մի է այս մարդկային մտաց համար:

Եթէ այս անատուգութեան մէջ չը լինէր մարդոյն միտքը լուսաւորող եւ հոգին կազդուրող լոյս մը, մարդկային կեանքը կը լինէր արգարեւ աղէտից և վշտաց անըմբերելի չղթայ մի: Այս լոյսը օր ըստ օրէ՛ի բարօրութիւն, օր ըստ օրէ՛ի բարեկեցութիւն գիմելու յոյսն է. յուսով կը մոռանան աղբերը իրենց փառաւոր եւ երջանիկ անցեալը, յուսով կը մոռանան նաեւ եթէ ունեցած են, չարածնունդ անցեալը: Մի և նոյն յոյսը ոմանց համար կեանք է, և ոմանց համար մահ:

Կան աղգեր, որ յուսով կը վերա-

ճնին և կ'ապրին, կան, որ պատիր յուսով արբշտեալ կը թմրին և կը մեռնին: Կան աղքեր, որ յաւէտ յառաջագիւմելու, յաւէտ բարեփիւծակ կացուածեան մի հասնելու համար յուսով կը գործեն, կը յառաջագիւմեն և բարեկեաց փիւծակ մի կը ստանան, կան ալ որ լոկ յուսով կ'ապրին առանց գործելու, առանց յոգնելու եւ առանց քրտնելու, յուսով կ'անկալեն յառաջագիւմել, լուսաւորիլ եւ ծայրագոյն քաղաքակրթութեան ասպարէզը թեւակոխել. կը մնան հոն, ուր որ էին առաջ, կը մնան անշարժ, կը մնան անփոփոխ և աննորոգ: Կեանքը առանց շարժման կ'ընդամանայ, կը փտտի և վերջապէս կը սպառի. վասն զի կենաց սնունդը գործունէութեան ոգին է. կենաց մեքենային շարժիչ զօրութիւնը, շոգին՝ շարժումն է:

Այս է բնութեան օրէնքը, շարժիչ՝ նորոգելու համար, գործել ապրելու համար: Այս օրէնքին դէմ տա հակներուն համար չը կայ նորոգութիւն կենաց, նորոգութիւն կացութեան, աւուրց, ամաց և դարերու. նոցա կեանքը չունի մանկութիւն, պատանեկութիւն և երիտասարդութիւն, այլ միմիայն մէկ հասակ. այն է վըշտաբեկ եւ կորաքամակ ծերութիւն. ծերութիւն 'ի մանկութեան, 'ի պատանեկութեան եւ յերիտասարդութեան: Նորոգ, որք յուսով կ'ապրին առանց գործելու, չունին տարւոյն եղանակները, չունին գարուն, չունին ամառն և ո՛չ աշուն. նոցա եղանակը մէկ է. այն է ձմեռ, տխուր և անկենդան եղանակ, ինչպէս է անգործ կեանքը: Փարունը աշխատաւորին պէտք է որպէս զի գործէ, երկրագործին պէտք է, որպէս զի սերմանէ, նոյնպէս ամառն, որպէս զի հասունացնէ երկրագործին աշխատանքն ու քրտինք, և հոռնձք տայ

նմա, աշունը, որպէս զի հերկէ երկիրը, և ձմեռն, որպէս զի վայելէ իւր քրտանց պտուղը:

Գործն ու գործողն են, որ ժամանակը կ'եղանակաւորեն և կը նորոգեն. միօրինակութիւնը, ամեն բանի նկատմամբ տաղտկութիւն և ձանձրութիւն է. այս է պատճառը, որ դատարկութեան անձնատուր մարդիկ առանց զգալու իրենց թերութիւնը, ժամանակէն կը տրտնջան. ամեն չարիք, ամեն դժբաղդութիւն և ամեն արկած ժամանակին կը վերագրեն ժամանակը գէշէ կ'ըսեն, ժամանակը ձախարդ է: Սակայն այս դատաստանը, այս վրձիւ ուր անարդար է, ժամանակը ամենուն համար նոյն է. ամենուն համար մի և նոյն Աստուծոյ պարգեւն է. ուստի անբնական է կարծել, որ ժամանակը այս ինչ աղբին, կամ այս ինչ ընկերութեան համար աղէկ լինի, ուրիշի մը համար վատ. անբնական է կարծել որ ժամանակն ըլլայ այս ինչ երկրին համար բարեացատիւթ և երկրորդի մը համար աղէտաւոր: Աւելի բանաւոր, աւելի արդար կ'ըլլայ դատաստանը, եթէ փոխանակ ժամանակին՝ մարդկանց վերայ ընկմը, վասն զի ժամանակը գործօն էակ մի չէ, որ ընդունակ լինի բարի, կամ չար գործելու. այլ մարդն է, որ կ'ընէ, մարդն է որ կը գործէ. մարդն է հեղինակ ամեն գործոյ: Ժամանակը միայն հաւատարիմ՝ աւանդապահ մի է, անօթ մի է, որ իւր մէջ կ'ընդունի առաքինւոյն առաքինութիւնը, մեծագործին՝ սիրաւոր գործութիւնը, անօրինին՝ անօրէնութիւնը, զրկելոյն՝ ողբն ու արտասուքը:

1876 թուականը, որ մեզ իւր վերջին հրաժեշտը կը տայ, կ'երթայ այլ եւս չը վերադառնալու պայմանաւ. հարկ է դատաւիտել, թէ աղէտալի և արիւնհոծ թուական մի եղաւ: Նա

էր, ինչ որ իւր նախորդներն էին, ու նէր չորս եղանակ. ամեն օր մեզ արե ու լոյս, կեանք ու օր տուաւ. մարդն էր որ պատկեց զանի փշով ու տատաւ կով. և նա իբրեւ հաւատարիմ և ան կեղծ աւանդապահ տարաւ հետը ինչ որ մենք ըրինք և տուինք իրեն, տաբաւ եւ աւանդեց պատմութեան ՚ի նախապինս ընկերականութեան:

Արդեօք ՚ի մասնաւորի մեր Ազգը ինչ աւանդեց 1876 թուականին, փառք թէ ամօթ, ընց թէ խնդութիւն. յառաջագիմութիւն, թէ յետագիմութիւն. տւելորդ է այս մասին երկար հետազոտութիւն. վասն զի քանի որ համայն թուրքիոյ համար սուգի եւ վերջին ճգնաժամի տարի մի եղաւ 76ը, անշուշտ մեր ազգն եւս իբրեւ զաւակ երկրին պիտի կրէր և զգար այն ցաւն ու երկունքը, զոր բովանդակ երկիրն զգաց եւ կրեց. անտարակոյս պիտի մասնակցէր այն ամեն աղէտից, որք ոչ մի մասնաւորի չէին գար, այլ ամբողջ թուրքաստանեւոյ: Այդ էին այդ ցաւոյ և աղէտից հեղինակները, ժամանակը, թէ մարդիկ, — ժամանակը միայն հանդիսատես վրայ մի էր. իսկ մարդիկ էին դերասանք այդ եղբերդութեան. մարդն էր, որ զմարդն յօշոտեց. մարդն էր, որ մարդոյն գործն ու հաց յափշտակեց. մարդն էր, որ մարդոյն կենաց, պատւոյն և բնչից ապահովութիւնը խլեց: Ամօթ և մշտնջենական նախատինք մարդոյն, որ իւր անձնական ազատութեան համար, ընկերին ազատութիւնն ու կեանք բարցաւ. անձնական հանգստութեան և բարօրութեան համար ընկերին պատիւն ու կեանք զոհեց:

Ահա, տասն և իններորդ դարու վեժամ հրէջք, որ թէ և լուսաւորութեան և յառաջագիմութեան նշանաբանով կը պարծի և կը պանծայ, այլ

սակայն իւր ճակատին վերայ մարդոյ արեամբ կնքեալ դրօշմ մի կը կրէ, դեռ եւս 71 ին թափուած բիւրաւորներու արիւնը չը ցամաքած, արեան նոր գետեր հոսեցան. դեռ եւս 71 ի անհամար մարդկանց դիակներն չը փտտած, ընկերականութեան մթնոլորտը նոր ոճիրներով սղծեցաւ. դեռ եւս 71 ի ընտանեկան աւերանաց եւ փլատակաց ծուլն ու փոշին չանհետացած, ընտանեկան նոր աւերներու եւ մարդածախ հրդեհներու շեղներ բարձրացան: Երբ 75ը 76 ին տեղի կը տար, ոչ որ գիտէր և կ'անկալէր այս ամենը. այլ ընդհակառակն ամեն որ մեծամեծ յոյսերով ողջունեց 76 ի գալուստը, և ո՛վ կարող է ըսել, թէ 77 ին պատահելիք գիպաց եւ գործոց ընթացքը գիտեմ:

Այս ամեն արկածից մէջ կան մը խիթարութիւններ եւ յոյսեր, որոնք դարձեալ 76 թուականին մէջ ծնունդ առին. թէ և շատ նեղուեցանք, շատ տառապեցանք, բայց իսպառ անյուսութեան և ծայրագոյն թշուառութեան անդունդը գահալիժելու երկիւղներէն ազատեցանք մեր երկրին կրած փրկարար յեղափոխութեամբ: Կան դժբաղդութիւններ, որք մահ կը ծնանին, կան ալ, որոց հետեւութիւնը փրկարար կ'ըլլայ. թուրքիոյ կրած ճախողութեան հետեւութիւնն եղաւ երկրին բարենորոգմանց օրէնքին, Սահմանադրութեան հրատարակութիւնը: Եթէ գործադրուի այս օրէնքը, երկիրը նոր կեանք և նոր շունչ պիտի առնէ. երկրացին ինքզինքը անխիղճ և աւարառու հրոսեբու ոճիրներուն դէմ պիտի պաշտպանէ. արդարութիւն և իրաւունք պիտի գտնէ. անհատական իրաւունքը եւ ընտանեկան անարգեալ պատիւը պիտի բարձրանան իրենց վսեմ աստիճանին. արդա-

բեւ այն ժամանակ պիտի լինի մեզ հա-
մար 77 ը ՆՈՐ ՏԱՐԻ . իսկ ընդհանաւ
կրն եթէ օրէնքն ալ չը կարողանայ այս
ամենատեսակ չարեաց առաջքն առ-
նուլ, թուականներու փոփոխութիւնն
խսպառ անօգուտ է . աղէտներն և չա-
րիք միշտ նոյն պիտի մնան եւ գուցէ
աւելի եւս զօրացած , որոց պատաս-
խանատունն ոչ թէ ժամանակը , այլ
մարդիկ են :

Տարեմուտին օրը զինի Ս . Պատա-
րագին ըստ սովորութեան Ս . Ուր-
տիս Եկեղեցական դասը եւ ժառ .
Վարժարանի աշակերտք շարականաւ
Ս . Պատրիարքը 'ի Պատրիարքարան
հանեցին . ուր երգեր երգուեցան եւ
Նոր տարւոյն առթիւ ճառեր կար-
դացուեցան 'ի դիմաց Դպրաց դասուն
և ժառանգաւոր Սանուց : Ս . Պատ-
րիարքը Հայրն ալ համառօտ խօսքով մի-
ամենուն Նոք տարի շնորհաւորեց եւ
յորդորեց Միաբանութիւնը , որ նոր
սգլավ և նոր եռանդով աշխատի աղ-
գի իրաւանց սրաշտարանութեան , եւ
Ս . Տեղեաց պայծառութեան համար ,
ինչպէս որ միշտ կ'աշխատի . եւ ապա
օրհնութեամբք եւ բարեմաղթու-
թեամբք կրնքեց խօսքը : Մի և նոյն
օրը հայրաբար այցելեց ժառանգա-
ւորաց Վարժարանը , աշակերտք երգ-
ասացութեամբ ընդունեցին և իրենց
երախտագիտական զգացումները բա-
ցատրող ճառ մը կարդացուեցաւ .
Ս . Պատրիարքը օրհնեց աշակերտները
եւ քաջալերեց , որ նոր տարւոյն հետ
նոր մտքերով և նոր զօրութեամբ յա-
ռաջագիմեն իրենց պարտուց և ուս-
մանց մէջ :

Պատրիարքարանի մէջ խօսուած ճա-
ռերէն հարկ կը համարիմք հետեւեալը
Սիմի մէջ դնել 'ի քաջալերութիւն :

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Ս . ՀԱՅՐՔ

ԵՒ ԳԵՐԱՊԱՏԻՒ ՏԵԱՐՔ

Թէեւ պատկառանքը , թէեւ տը-
կարութիւնը չէին ներեր ինձ խօսել
այսպիսի վեհաշուք տանի մը մէջ ,
բայց նուիրական պարտաւորութենէ
մը բռնադատեալ հարկագրեցայ նոր
տարւոյ առթիւ մի քանի բառ թու-
թովել . ուստի Զեր ներդառմիտ ուն-
կընդբութիւնը կը հայցեմ :

Այսօր , յաւիտենականութեան զու-
լակը՝ ժամանակը , տարի մի եւս տա-
րաւ և անցելոյն վերայ բարդեց . հին
էանց և նորն յաջորդեց . 1876 աղետա-
լի թուականը գնաց և 1877 ը նկատ ,
չեմք գիտեր՝ բարեօք թէ չարեօք
լի . 'ի մի բան , այսօր մարդկութեան
կենաց շղթայէն օգտի մի եւս պակ-
սեցաւ :

Ժամանակը սրբնթաց գետոց հո-
սանաց պէս կը սահի կ'երթայ առ ոտն
հարկանելով ամեն խոշ ու խուծ . գա-
րեր , տարիներ և ամիսներ կը նորո-
գին , աւուրք զաւուրս և ամբ զամս
ճեպեն : Այս է Նախախնամութեան
անցեղի օրէնքը :

Մարդկային ցեղեր իբար հետ կը
մրցին . սպառնայն սքանչալիներու հա-
մար իրենց հանճարի , առդանդի եւ
զօրութեան կնիքը հրաշակերաններու
վերայ կը դրոշմեն , այս է մարդկու-
թեան պարտաւորութիւնը , միշտ ապ-
րիլ անմահ յիշատակներով . յաւիտեան
ասրիլ , սիրալի և նախախնամական
բարեգործութեամբք :

Յաւիտեան ապրելու կանոնն ու օ-
րէնք ժամանակի բարւոք կիրառու-
թիւնն է , հարկ է ուսումնասիրել ժա-
մանակը , ուսումնասիրել անցեալը ,
ուսումնասիրել ներկայն և մակաբերել
ասպագայն : Առանց այս կանոններուն

աղբերը կորստեան վնհը կը գահավիժին . անհատները անհետ կը քնջուին . վաան զի այն աղբը կամ այն անհատը որ չը խորհիր իւր անցելոյն վերայ , չ'աշխատիր անցեալով հրահանգիլ , ինչ որ էր անցելոյն մէջ , նոյնը կը մնայ . եւ թէ անցելոյն մէջ խոր տգիտութեան մէջ ընկղմած էր , ներկային մէջ դէպ 'ի յառաջագիմութիւն չ'քաղափոխեր . եւ թէ անցելոյն մէջ ղեղձեալ էր ամեն նառեսակ ապականութեամբ եւ սղոյժութեամբ , ներկային մէջ եւս աւելորդայ կը մնայ . նորա տալապաշխեալ անյայտ է :

Վարժարանները , կրթարանները և բարեգործական ընկերութիւնք աղբաց փրկութեան յենարաններն են : Գաստիարակութիւնը 19 դարու Պրոսպրատիկէի աւագանն է , որ ամեն ախտաժէտները , ամեն անգամալըծները կը սրբէ և կը փրկէ : Այս ամենուն կարեւորութիւնը , կենսականութիւնը ժամանակը կ'ուսուցանէ և ժամանակը կ'ղգայնէ : Եւ թէ չը գիտեր որ ժամանակի բարւոք կիրառութիւնը , չը գիտեր նա անմահանալու եղանակը . նորա կեանքը այսպէս կը նկարագրէ մարգարէն . «Աւուրք նորա որպէս աւուրք խոտոյ , ծաղկի որպէս ծաղկի վայրի . շնչէ 'ի նմա հողմ' և ո՛չ է և ո՛չ եւս երեւի տեղի նորա :

Փառք դարուս փրկարար յեղաշըրջումներուն , փառք լուսատիւու հասանաց կրթութեան և դաստիարակութեան , որք փոքր 'ի շատէ մեր աղբըն ալ ցնցեցին , մեր աղբն ալ սթափեցին տգիտութեան խոր ու մահառիթ թմրութենէն : Բացաւ աչքերը , շուրջ յածեց , տեսաւ աղբաց հսկա յաքայլ յառաջագիմութիւնը , տեսաւ ժամանակի գործած հրաշքները , ըզգաց վարժարաններու և կրթարաններու կարեւորութիւնը , նախագասեց

դաստիարակութեան հոգն ու պէտքը հացի խնդիրէն , ամեն տեղ , ամենուն համար առհասարակ հարուստին ու աղքատին համար զգալի եղան գրին ու գրքին կարեւորութիւնը : Եւ թէ այս խանդը , այս եռանդը միօրինակ շարունակէ մեր աղբը , եւ թէ սգտածաւրաւ Հայ մանկտին պարտուց և իրաւանց , մտաւոր ու բարոյական ուսմանց մէջ վարժելու հոգն ու խնամքը չը սրկաին . եւ թէ դաստիարակք , որք ներկայ սերունդը վերածնելու կոչուած են , իրենց անդուլ և աննախանձ ջանքըն ու տքնութիւն կրկնապատկեն , առաւել եւս պիտի յառաջագիմէ մեր աղբը :

Ժամանակը անգաղար յառաջ կը վազէ , համընթաց կը վազեն և նոքա , որք ժամանակի քղանցքը բռնած են , լոկ խօսքը չ'օգնէր ժամանակին հետ ընթանալու համար , այլ անհրաժեշտ կարեւոր են գործ և աշխատութիւն , յարատեւ ջանք ու համբերութիւն՝ որք խօսքը կը պոսկեն :

Տգիտութեամբ կործանեցան մեր թագաւորութիւնները , ագիտութեամբ անկաւ մեր տունը , տգիտութեամբ յոշոտեցաւ մեր դրախտանման հայրենիքը , բայց գիտութեամբ պիտի վերականգնին մեր տունն ու հայրենիքը անցելոյն վիտասկաց տակէն , գիտութեամբ պիտի վերածնի մեր վարատական աղբը : Գիտութիւնը Եղեկիայի 'ի տեսլեան զգացած այն Աստուածային շունչն է , որ մէկ ալիքն թարթի մէջ ընդարձակ դաշտին վերայ սփռուած մեռելտի ոսկերաց հոգի ու կեանք տուաւ :

Սրբազան Հայր , Գուրբ և Ս . Աթուոյս Միաբանութիւնը քաջղգալով թէ՛ առանց գիտութեան չիք փրկութիւն , առանց լուսաւորութեան չիք աղատութիւն , Զեր այս անձուկ և վշտա

լեց վիճակին մէջ անգամ յետոյ չէք կուսիր Ազգի յառաջագիտութեան մեծ գործոյն նպաստելէ. Ձեր քիրտն ու ջանքը չէք խնայեր Հայ մանկուոյն լուսաւորութեամբ եւ դաստիարակութեամբ հրահանգութեան համար. Այս տառապանաց ու նեղութեանց մէջ առանց տեղէ մը օգնութեան յոյս եւ ակնկալութիւն ունենալու հոյակապ եւ բազմաձախ դպրոց մի պահպանելը եւ խնամելը յիշաւի մեծ պարծանաց արժանի է. ներկայն երախտագիտական զգացմամբ լի՝ կ'երթայ անցեւոյն պատմելու Ձեր ազգաշինութեան այս գործը եւ ապագայն եւս օրհնութեամբ պիտի յիշէ դարուց ՚ի դարս:

Սրբազան Հայր, Ձեր այս ջանքն ու սուրբ իղծը ապարդիւն չը մնային. Ձեր թեւոց հովանւոյն տակ ժողոված Հայոց ուսումնական գիր մանկուոյնքը ժամանակին հետ օր ըստ օրէ աճեցան մտաց եւ սրտի մշակութեան մէջ եւ պիտի աճին այսուհետեւ շնորհիւ անդուլ ջանից եւ խնամոց Ձերդ Սրբազնութեան եւ անխնայ վաստակոց մեր դաստիարակաց: Գաստիարակութեան մը հիմունքը եթէ պարտաճանաչողութիւնն չը լինի,

թիւն չը լինի, ամենեւին անօգուտ եւ անպտուղ է. եւ կը նմանի աւազի վերայ շինուած տան, որ ամենաթեթեւ հողմէ մը կը կործանի:

Ժառանգաւոր Ստեփան, որդւոյդ համար երախտագիտութիւնը եւ պարտաճանաչողութիւնը նախամեծար է քան մօքի մշակութիւնը. ուստի ինչպէս ամեն օր Ձեր կենաց եւ կենդանութեան համար ջերմ մաղթանքներ կ'ուղղեմք առ բարձրեալն Աստուած, նոյնպէս այսօր նոր տարւոյս առթիւ կը մաղթեմք Նախախնամութենէն, որ շատ նոր օրեր եւ նոր տարիներ պարգեւէ Սրբազնութեանդ, Սուրբ Աթոռոյս գործոց բարի յաջողութիւն. Միաբանութեան՝ կարողութիւն, զօրութիւն, եւ համբերութիւն, ներկայ տառապակիր կացութենէն ազատութիւն. թէ՛ Սրբազնութեանդ եւ թէ՛ բոլոր Միաբանութեան երկար ու երջանիկ կեանք՝ յօգուտ եւ ՚ի շինութիւն Ս. Աթոռոյս եւ ՚ի փառս ընդհանուր Հայ ազգութեան:

Գեորգ Ներսիսեան

Անիպոլի

1877

Յունիս 1

Աշտ. Ժառ. Վարժարանի:

Ի ՇԻՐԻՄ ՍԻՐԵԼԵԱՅ ԻՄՈՅ

ԵՂԵՐԵՐԳ

ՄԻՋ հիւսիսին փութք մը ընկնէն սաստկասող,
Եւ թօթափին տերեւք տընկոց հող ՚ի հող,
Հովտածիճաղ թօշի շուշանն յիւր բունիկ,
Եւ սոխակին լըռեն երգոց դալայլիկ,
Ընկիստ առեալ ընդ մութ չքով գամբանին՝
Զորով նոճիք նըսեմաստուերք բոլորին,
Գեւ գեւ ջայլուք ողբոց ըզձեզ արտասուեմ,
Ո՛ր սիրելեաց իմ դուք ոգիք երկնաձեմ:

Բխր ձըմերանց գլխոսն անխք սառնագին ,
 Գարունք հազարք զերկիր ՚ի շնորհ պճնեցին ,
 Բուրումն անոյշ անմահութեան ծառայից
 Շափիղզագեղ յալիս օգոյն մրկանանց ,
 Զի՞նչ գծեղ հանգոյն սիրաստեղեալ սուրբ ծաղկանց
 Աչք եղկելոյս սչ ՚ի շիրմին ըստուերոց
 Տեսին անդրէն կարգ ըստ կարգէ վերկենցալ
 Ո՛վ որ ՚ի սնարս հանգչիք մահու գուք խաղաղ :

Ոչ ՚ի համբոյր սիրոյ բնութեան կենսածին
 Եւ քաղցրասիւք հողմոց ՚ի շունջ ջերմագին
 Փունջ փունջ ՚ի վեր փրթթեալ ծաղկունք բազմերփեան
 Պճնին կողերք յառոյգ ՚ի տիս մանկութեան ,
 Հիմ՝ և ՚ի շունջ հրատից սրտիս մշտածախ
 Ըզցուրա շիրմաց՝ թօթափելով բլղաղախ
 Ոչ իմ հոգւոյս դարձցին հատուք առ ՚ի կեանս
 Երկուց հնգից ամաց նորոգ յաղթականս . . . :

Ոհ զարթիք ճի՛ն զարթիք սկ ըյսք իմ աչաց ,
 Տո՛ւք տեղի գամ մի մահաստուեր դամբանաց .
 Օհ անդր ՚ի բաց մեռելականն ըզթըմբիր
 Դէ՛մք գեղաղէչք այգուց զուգից լուսափիռ ,
 Աչկունք առատք քան զպաղպոջուն սրուսեակ ,
 Յորոց կաթեն հուր , խինդ և սէր կենսունակ .
 Շրթունք կարմիրք քան զծաղկիս նռնենեաց ,
 Յոյց՝ յեկեկէլ ծաղու՝ կրկին ատամանց
 Դեղափայլեն սպիտակաշար մարգարիտք ,
 Իբր ՚ի վարդին թերթ ցօղից շարք խիտ առ խիտ .
 Սիրտք եռանդունք յաղթողք սառանց հիւսիսին ,
 Եւ դիւրաղգածք քան զողբերգու տառապիւն ,
 Ուն՛նք ծրփին գեղձան հերօք ծալ ՚ի ծալ ,
 Եւ պաղպաջունք քան ըզպորից ձիւնափայլ .
 Իրանք քնքոյչք պճնեալք յերկնից շնորհ և գեղ ,
 Որք զուարթառատ հանգոյն թիթեանց սիրաղէղ
 Ճախր ըզծաղիւմբք առնուիք ՚ի կայթ եւ ՚ի պար ,
 Զանմահական ծըծել ըզլլծն ըզնեկտար .
 Աղէ՛ զարթիք յիմ արտասուս յորդառատ ,
 Փըթթեցարուք իբր ՚ի գարուն նորահրատ ,
 Եւ յայտնեցին ծածուկք գաղտնեաց դամբանին ,
 Եւ ամբապինդ սարիք մահուն խըղճեցին . . . :

Այլ զի՞նչ ՚ի ցնորս ինձ թարթափիլ ընդունայն ,
 Անգարձ է ցանդ ճակատագիր մարդկութեան .
 Հարկ է ծըլիլ նորաբողբոջ ծաղկանց պէս ,
 Խայտալ պարել զուարթուն կենաց յասպարէղ ,

Յոյրս վարդից պճնել զճակատ գեղորակ,
 Եւ զկենցաղոյս առնուլ հեշտիցն ըզճաշակ:
 Իսկ 'ի շնչէլ աշնան թեւօք մահաղգեաց՝
 Հարկ է ծաղկանց թօշնիլ 'ի խաղա՞տուտակաց .
 Ա՛յս են օրէնք ճակատագրոյն անողոր ,
 Եւ ընդունայն ընդդէմ նորին մեր բողոր :

Այլ թէ բնութեան գոյ ծաղկաստիւ հեշտ գարուն ,
 Յոր նա զարդու գեղով պճնի 'ի համբուն ,
 Կենսանորոգ գարուն սեռիս մարդկութեան
 Յերանաւէտն մընայ յերկնից 'ի կայան ,
 Ուր մահացուած պըսակ 'ի գլուխ բողբոխ
 Յակնախրաիլ յանմահ վարդից Եդէմին ,
 Անդ հրեշտակաց 'ի յօթեւանս վարդալոյս՝
 Տեսից ըզձէզ անդրէն հստորք իմ հոգւոյս :

Ա.-Է. Կարապետեան Կ. Պօլսէյի
 Աշտ. Ժառ. Վարժարանի :

ԱՍՏՂԱԳԻՏԱԿԱՆ

Բնական եւ տարրաբանական
 Կազմութիւն արեգական

Գ .

Արեգական բնական եւ տարրաբանական կազմութեան վերայ նախընթաց թուով խօսուածներէն ինչպէս էրեւի, հասած էմք այն կէտին, ուրով հարկ է լուծել արեգական ինչ ըլլալու խնդիրն . հարկ է հետազօտել այս հարցը, թէ ինչ է արեգակը, որ երբեմն այնչափ մթին ու խրթին էր և որ աստղագիտութեան համար միշտ կարեւորագոյն խնդիր մի է :

Գիտութեան հրաշալի յառաջադիմութեամբ այսօր ոչ միայն կարող էմք արեգական տարածութիւններն եւ

հեռաւորութիւնը նշանակել, որ բոլոր մոլորակաց և գրութեան միւս երկնային մարմնաց ոլորտներուն վառարանը բռնած է . ոչ միայն գիտեմք իւր զանգուածը և զինքը կազմող նիւթոյն խտութիւնը և իւր ջերմական, լուսական եւ տարրաբանական ազդեցութեան տարեկան սպառումը . այլ նա և գիտեմք մասամբ իւր գոյութեանց տարրաբանական կազմութիւնը . զի տեմք, որ այս գոյացութիւնք նման են երկրագունտը կազմող գոյացութեանց, և թէ անտարակոյս իւր զանգուածին մէջ կան մեղ ծանծաթ պարզ մարմիններէն տարբեր մարմիններ, որոց էութիւնը հաստատուեցաւ վերջին ժամանակներս եղած գիտողութեամբք :

Այնու ամենայնիւ դեռ ևս կան շատ խնդիրներ, որք ցարգ անլուծանելի մնային, որոց ամենակարեւորագոյնն է արեգակնային բծերու մեկնութիւնը . որուն բնական ընթացքով կը հե-

տեւի այս խնդիրը, թէ ինչ է արեգակնային կուտին բնական վիճակը, հաստատուն է, թէ հեղիային կամ կողոյշին: Արեգակնային կուտը հաստատուն կամ հեղիային ենթադրելով՝ կարելի չէ մեկնել իւր կազմութիւնը, շարժումը և այն երեւոյթները, որ յառաջ կը գան մթին բծերէն, նոցա թեքաստուերներէն և անոնց համընթացակից լուսաւոր մասուներէն և այն ծախիւքներէն, որովք լուսագունարամեն մասամբ ծախուած է:

Առ այս պիտի ամփոփեմք այն երկու կամ երեք գլխաւոր տեսութիւնները, որոնք մոտածուեցան այս ամեն խնդիրներուն լուծման համար, դիտել տալով հանգերձ, որ այս տեսութեանց առաջինը, նոր եղած երեւելի գիւտերէն յետոյ միայն պատմական կարեւորութիւն ունի: Այս տեսութիւնը 1774 ին Ալէքսանդր Վիլսոնը բռաւ, Պօտ. Միւշէլ, Սիբօթէր պարզեցին, Հերշէլ կատարեւորործեց, վերջը Ֆրանսուա Արաիս մասամբ ճշմարտեց:

Հստ այն տեսութեան «Արեգակը կը բաղկանայ մթին, կամ ոչ-լուսաւոր գնդաձեւէ մը շրջապատեալ տարրեր հեռաւորութեամբք երեք մթնոլորտներէ, կամ կողային խաւերէ: Առաջին մթնոլորտը կեղրոնական կուտին ամենամերձաւորն է, կազմուած է ընդգիմահար և անդրադարձող ամպային խաւէ. ինքնին լոյս չունի, այլ միայն ընդունած լոյսը կ'անդրադարձէ: Սորա կը յաջորդէ երկրորդ մթնոլորտը, որ ինքնին լուսաւոր է և կազմուած է կազէ՝ հրաշէկ սպիտակութեան վիճակի մէջ, այս է լուսագունարը (photosphere), որ տեսնելի սահմանները կ'որոշէ եւ արեգակնային սիւլաւառակի շրջապատը կը ձեւացնէ: Երրորդ մթնոլորտն ևս ասոր վերայ է. թափանցիկ է, և իւր խողովակներ կը

նուազի համեմատաբար, քանի կեղրոնէն հեռանամք»:

Այս երեք մթնոլորտներուն, կամ պատասներուն օգնութեամբ կը մեկնէին բծերուն և իրենց տեսքերուն երեւոյթները: Կենթագրէին, որ կեղումներ, ուժգին ժայթքումներ մթնոլորտներու իւրաքանչիւրը պատուելով՝ ձեւացած անգունդին յատակը կ'երեւցնէին արեգակնային կուտը, այս էր բծերուն ամենասեւագոյնը. յետոյ խողովակներու կողմէ վերայ կ'երեւէր ամպային կամ կաղային երկրորդ պատատը, այս ալ թեքաստուերներէր. վերջապէս դուրս յցուած լուսագնդաձեւ զանազան զանգուածոց կուտակութեամբ եւս կը բացատրէին լուսաւոր մասուները: Գալով երրորդ թափանցիկ մթնոլորտին, որ լուսագունար կը շրջապատէ, ասոր մէջ կը ծփան ամպերը, կամ ամբողջական խաւարումքէ շրջապատեալ սարեւանդք:

Այս ենթադրութեան մէջ ամենէն աւելի անընդունելի մասն այն է, որ արեգակը մեծաւ մասամբ կարծր, պաղ և մթին կը համարի, որովհետեւ այս ենթադրութեամբ անկարելի է բմբռնել, թէ ինչպէս չը սպառիր լուսագունարի բարձրագոյն բարեխառնութիւնը շարունակ ներքին խաւերուն հազորդութեամբ բուրիչ զօրութեամբ, և թէ՛ ինչպէս այսպիսի նուրբ պատառ մի հազարաւոր դարերու մէջ անսպառ ջերմութիւն կը բուրէ: Արդ՝ այժմ կը մնայ ենթադրութեան այն մասը, որ արեգակնային բծերն՝ լուսագունարին մէջ խողովակներ կամ ծակեր կը համարի: Եթէ ենթադրութեան այս մասը ըստոյդ լինէր, այն ատեն լուսագունար հակառակ Գերիսովի տեսութեան, չէր կարող լինիլ ոչ հաստատուն և ոչ հեղեկային: Ահաւասիկ Գերիսովի տեսութիւնը:

«Արեգական տարրաբանական կազմութիւնը՝ Վիլսոնի կարծածէն շատ աւելի պարզ է. ամբողջ կուտը հրաշէկ զանգուած մի է հաստատուն, կամ հեղիային. որուն լոյսը, եթէ ինքը չբռնապատուած չըլինէր շոգիով յագեալ մթնոլորտով մի, պիտի տար անընդհատ լուսապատկեր մը: Այս մթնոլորտն է, որ կը ծծէ լուսոյ այն ճառագայթները, որոնք առկախեալ զանազան շոգիներու լուսապատկերներուն կը համապատասխանեն: Գալով բծերուն, ասոնք ամպեր են, այսինքն պրզակաւոր կարի խիտ շոգիներու կոտեր, որոնք լուսագունտի լուսաւոր ճառագայթները արգիլելով մեզ կ'երեւին սկաւառակին վերայ իբրեւ սեւա կամ գորշագոյն բծեր»:

Ահա արեգական բնական կազմութեան վերայ երկու տեսութիւններ, որոնք բոլորովին միմեանց հակառակ են. որովհետեւ առաջինը՝ լուսագունտը կ'ընդունի իբրեւ կազային հրաշէկ զանգուած մի. երկրորդը՝ իբրեւ հաստատուն, կամ հեղիային զանգուած մի. ըստ առաջին տեսութեան՝ բծերը լուսագունտին մէջ խռոսներ են. իսկ ըստ երկրորդին՝ ամպեր: Այս երկու տեսութեանց միջև է ճշմարիտը. արդեօք այս երկուքին մէկը կամ միւսը սխալ չէն, եւ կամ գէթ անկատար: Այս որոշման մէջ կասեցաւ Պ. Ֆէյ, որ սոյն երկու տեսութեանց իւրաքանչիւրին վերաբերեալ ճշմարտութեան մասը հետախուզելով հետեւեալը առաջադրած է:

Ըստ Ֆէյի արեգական ամբողջ զանգուածը կազային վիճակի մէջ է և կը բաժնուի համակերպոն խաւերու, որք իրարմէ կը տարբերին թէ բարեխառնութիւն և թէ ջերմութեան և լուսոյ բուրիչ զօրութեամբ: Ներքին խաւերը այնպիսի ծայրագոյն բարեխառնու-

թիւն մի ունին, որ իրենց զանգուածներու բոլոր մասնիկները լուծեալ վիճակի մէջ են, և ուր տարրաբանական ներգործութիւններն չեն ազդեր: Ընդհակառակն արտաքին խաւերուն մէջ շարունակեալ ցրտութեան ազդեցութեամբ՝ մասնիկաց և հիւլներու զօրութեան ընթացքը յառաջ կը բերէ սառած մասերու վայրէջներ եւ հրաշէկ սպիտակութեան ընդունակ ոչ կազային մասերէ ամպեր, որոց միութեամբ անդադար կը կազմուի լուսագունտը: Այս մասնիկները ծանրութեամբ քաշուելով կ'յնան ներքին խաւերուն մէջ, և ասոնց գատարկացած տեղերը կը գրաւեն կազային վերել զանգուածները: Այս ուղղաձիգ հոսանքներէն տեղի կ'ունենայ շարունակեալ փոփոխութիւն մի արեգական մոկերեւութին և անոր ներքին զանգուածին մէջ: Իսկ բծերը կազային պատտարի մը մէջ խռոսներ, կամ ծակախիւներ են, որոց կազմութիւնը այսպէս կը բացատրէ Պ. Ֆէյ:

«Լուսագունտի կազմութեամբ կարող եմք հասկանալ բծերը և անոնց շարժումները. տեսանք արդէն, որ իւրաքանչիւր յաջորդող խաւերէն վերել եւ վայրէջ ուղղաձիգ հոսանքներ կ'ընթանան: Սոյն անընդհատ ծփանաց մէջ անկասկած պէտք է ընդունիլ, որ հոն, ուր վերել հոսանքները աւելի խոտութիւն պիտի ստանան, լուսագունտին լուսաւոր նիւթը վայրկենական ժամանակ մը ցրեալ կըլլայ: Այս լուսաւորութեան մէջէն երեւցող ոչ թէ արեգական հաստատուն, ցուրտ եւ սեւա կուտն է, այլ համատարած և կազային ներքին զանգուածն է, որոց բուրիչ կարողութիւնը ամենասաստիկ հրաշէկ վիճակի մէջ ունեցած բարեխառնութեամբը՝ շատ տկար է համեմատութեամբ ոչ-կազային մասնիկներ»:

բէ՛ ձեւացած լուսաւոր ամպոց բուրիչ
զօրութեան, որ սոցա տարբերութիւն
նր բաւական է բացատրել այն յայտ
նի անհամաձայնութիւնը, որ մեր մը
թագնեալ ապակիներով դիտուած եր
կու գոյներէն յառաջ կը գայ ։

Բարձր արժանաւորութեան տէր
գիտողներ, ինչպէս Շագոռնագ, Սէգ
գի, Սքուարդ, ընդունած են, որ լու
սաւոր մասունքները ընդհանրապէս
ձկնու մի ունին բծերուն ետեւը մը
նալու թաւալտիան շարժման ուղղու
թեան ձախ կողմը ։ Ֆէյլին նայելով
այս՝ բնական հետեւութիւն մի է այն
յայտարարման, որ կը վերաբերի լուսա
գունտին վերջնական սահմանին վերայ
բարձրագոյն վերելութեամբ յառաջ
եկած ամպոց շարժման ։ Մի և նոյն
կերպով կը մեկնուի նաև բծերու թա
ւալտիան շարժման արագութեան փո
փոխութիւնը ։ Այս երեւոյթը համա
նման է այն երեւոյթին, որ երկրի վե
րայ կը պատճառէ հասարակածային
կանոնաւոր հոսանքները, կամ տարե
ւոր հոլմերը ։

Դեռ ևս չը վերջացուցած սոյն նիւ
թը համառօտակի նշանակեմք նաեւ
այն պատճառները, որք առաջին տե
սութեան հեղինակներուն կարծել ար
ւին, թէ բծերը լուսագունտի ձակ
տիքներն են ։ Երբ բիծ մը կը շարժի
եզրէն դէպ ՚ի արեգական կեդրոնը՝
թաւալտիան շարժման աղբեցութիւն,
հետզհետէ պարզ կերպով տեսաբա
նական ձեւափոխութիւն մի կը կրէ ։
այն է երկար թելի մը ձեւէն տակաւ
առ տակաւ լայնցած հաւկթի մը ձեւը
կ'առնու ։ Երբ կեդրոնին վերայ կը հաս
նի, իւր բուն ձեւը կըստանայ ։ Իւր
շարժման երկրորդ կէտին մէջ՝ կեդրո
նէն դէպ ՚ի եզրը, վերստին իւր տես
բերն կ'առնու հակառակ կերպով ։
Այս երեւոյթը արդասիրք մի է հե

ռանկարութեան, որ բոլորովին բնա
կան կերպով կը բացատրուի արեգա
կան գնտաձեւութեամբ ։ Արդ՝ եթէ
բիծը կոնաձեւ խողոջ մի է յատակէն
դէպ ՚ի մակերեւոյթը լայնցած, եթէ
այս խողոջին զառ ՚ի վայրերն ըլլային
թերաստուերները, ինչպէս պիտի փո
փոխէր բժիշարժման ժամանակ, յայտ
նի է, որ առաջին անգամ՝ պիտի ե
րեւէր եզրին մերձաւոր թերաստուե
րը, յետոյ բժին յատակի կուտը, և
վերջը կեդրոնին կողմի թերաստուե
րը, երկրորդ կէս շարժման մէջ հետ
զհետէ պիտի աներեւութանային ։
նախ՝ կեդրոնին մերձաւոր թերաս
տուերը, ետքը կուտը, և ամենէն վեր
ջը եզրին մերձաւոր թերաստուերը ։

Արեգական բնակելի ըլլալու խոն
դիրն ալ յուղողներ պակաս եղած չեն ։
Արեգական վերայ եղած ներկայ ծա
նօթութեանց մէջ, զոր համառօտե
ցինք, այս խնդրոյն լուծումը գիտա
բին չէ, որովհետև հրաշէկ զանգուած
մի, որ անշուշտ մի քանի հազար
աստիճան բարեխառնութիւն ունի,
զանգուած մի, որոյ մակերեւոյթին
վերայ բոլոր մետաղները շոգիացեալ
են, գործարանաւոր, կամ կենդանի է
ակաց գոյութեան հակառակ է ։ Արե
գական բնակելի ըլլալու ենթադրու
թիւնը առասպել մի է, զոր կը թու
ղումք անկարելիութեան սիրահար ե
րեւակայութեանց, որովհետև գի
տութեան անաջառ և խիստ բնու
թեան առջեւ անհետ կը կորսուի ։
Եթէ արեգական մէջ ցուրտ և մթին
կուտ մի ընդունիմք, այն ատեն կտ
րող պիտի ըլլամք բացատրել և ըսել
Արակոյի որդւոյն հետ, « Եթէ սար
զապէս մեզ առաջարկուի այս խնդի
րը, թէ՛ արեգակը բնակելի է, պիտի
սրտասոխանեմք, ոչ ինչ գիտեմք այդ
մասին, իսկ թէ որ հարցուէր, կրնայ

բնակելի լինիլ մեր երկրի բնակչաց հա-
մանման գործարանաւոր էակաց հա-
մար . չը պիտի տատամենէինք հաստա-
տական պատասխան մի տալու . Բայց
գիտութեանց Ակադէմիայի հռչակա-
ւոր ասենադպրի մահուանէն յետոյ՝
արեգական կազմութեան ուսումը այն-
չափ յառաջագիմութիւններ բռաւ , որ
չը պիտի վարանի իւր կարծիքն ուղղե-
լու : Այնու ամենայնիւ արեգական
բնակելի չըլլալը երբէք իւր մեծ կա-
րեւորութիւնը չը պակսեցնէր . որով
հետեւ եթէ այս անհուն աստղը իւր
ծոցին մէջ կեանք չը սնուցանէր , պէտք
է գիտնալ , որ իւր զօրաւոր ճառա-
գայթումներով արեգակնային աշխար-
հի բոլոր աստեղաց մէջ կենաց և շարժ-
ման ծնողը ինքն է :

Արեգակը իւր զանգուածով երկ-
րի վերայ կը ներգործէ . երկիրը իւր
սլորաին մէջ կը բռնէ . իւր ձգողա-
կան զօրութիւնը լուսնոյ ձգողական
զօրութեան հետ միացնելով՝ Ուլկիա-
նու ջրոց կիսօրեայ ծփինաւոր շարժու-
մը , կամ ծովախաղացները կը պատճա-
ռէ . արեգական ճառագայթներու
ջերմութիւնն է գլխաւոր պատճառ.
մթնոլորտական խաւերու հաւասարա-
կըչութեան այլայլմանց , ջերմութիւ-
նըն է պատճառ հողմոց , օդական հո-
սանաց , չոգիացման գետոց , լճերու և
ծովու ջրոց , որով երկրի մակերեւոյ-
թին վերայ յառաջ կը գայ հոսանուտ
մարմնոց հանապազօրդական շրջան
մի . այս ազդեցութիւնն է պատճառ
երկրաբանական խաւերուն դարաւոր
կերպարանափոխութեանց՝ Ժայռերու
դանդաղ բայց շարունակեալ քայքայ-
մամբ և հոսանքներէ յառաջ եկած
նիւթոց տեղափոխութեամբք . վերջա-
պէս արեգական ջերմութիւնը և լոյսն
են , որ տնկական և կենդանական աշ-
խարհաց մէջ ամեն ուրեք կեանք կը

սփռեն . Հռոմագոտ երեւելի բնագո-
տումը կըսէ . “ Արեգական ազդեցու-
թիւնը երբեմն հանդարտ և լռիկ կը
յայտնուի տարրաբանական ներգոր-
ծութեամբք և կ'որոշէ կենաց այլ և
այլ երեւոյթները , տնկոց վերայ , իրենց
խորշաւոր ներքստիողմերու կրկնահո-
սանաց մէջ . կենդանեաց վերայ , ի-
րենց դնդերական նեարդից հիւստեա-
քին մէջ , երբեմն մթնոլորտին մէջ կը
պայթեցնէ շանթը , ջրոց թաթառ և
մըրկկները . . . : Լուսնոյն ակերները
չեն ներգործեր միայն մարմնոց աշխար-
հին վերայ , և ոչ սահմանաւոր են մի
միայն մարմինները տարրաւորելու և
վերաբաղադրելու . անոնց արգասիք-
ներն չեն միայն երկրի ծոցէն դուրս
քաշել տնկոց նուրբ բողբոջները , պար-
զել տերեւոց մէջ կանանչ նիւթը , գե-
ղազարդել անուշաբոյր ծաղիկները ,
կամ վերակրկնել հաղարաւոր անգամ
արեգական պատկերը ալեաց հաճոյա-
րար բաղնիքն մէջ եւ մարգագետնի
նուրբ ձողուններուն վերայ , որք հող-
մի թեթեւ շունչէն կը խոնորհին , այլ
երկնից լոյսը իւր տեւողութեան եւ
պայծառութեան տարբեր աստիճան-
ներուն նայելով՝ խորհրդաւոր հաղոր-
դակցութիւն մի ունի ներքին մարդոյն
հետ , նորա կարողութեանց առաւել
կամ նուազ զարթման հետ և խառ-
նուածքի զուարթ կամ մեղամաղձային
հանգամանաց հետ . այս խորհրդաւոր
հաղորդակցութիւնն է , զոր նախնին
Պլինիոս այս խօսքերով կը բացատրէ .
“ Coeli tristitiani discutit sol. et huma-
ni nubila animi serenat ” . Արեգակը ին-
քաբար էրկնից փրոր-լի-նը և ինքր-էն
ամպերը , որոնք մարդային սիրտը ին-
քաբար լիւսագնէ :

ԱՐԱՐԴ

ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԱՐԴ

(Շարունակութիւն, տես թիւ 12. 1876.)

2. — Արեան չըջան. — Որովհետեւ մարմնոյն զանազան մասերը արեամբ կը պահեն իրենց կենդանութիւնը. հետեւաբար անհրաժեշտ կարեւոր է արեան նոյն մասանց մէջ տարածուիլն. բայց այսու արիւնն եւս իւր կենդանութիւնը կորսնցնելով հարկ կը լինի վերստին դառնալ գէպ 'ի սիրտը եւ թոքերը՝ թթուիլ կամ կենդանանալու համար. այս չըջանը զոր արիւնը կանոնաւոր ընթացքով մը կը կատարէ մարմնոյն ամեն մասանց եւ սրտին ու թոքերուն մէջ. կ'ըսուի՝ Արեան չըջան:

Արեան եւ անոր չըջանի կեդրանը սիրտն է, որ կուրծքի խոռոչին եւ թոքերուն մէջ տեղը, շնչերակներու եւ երակներու միջոցաւ մարմնոյն ամեն մասանց հետ հաղորդակցուած է:

Սրտը խոռոչաւոր միւռնք է, բռան մեծութեամբ անկանոն եւ գլխովայր կոնի ձեւ, որոյ ստորին ծայրը գէպ 'ի ձախ դառնալով Առաջատուի վրայ կը հանգչի, իսկ վերին ծայրը արեան բազմաթիւ խողովակներուն կը հաղորդուի Սրտաքին երեսը ողորկ եւ միշտ ջրային պարարտ հիւթով մը թացուած է. իսկ ներքսակողմը չորս խոռոչներու բաժնուած Աջ ու Ձախ նախախորշ եւ Աջ ու Ձախ վախ-խորշ, որք մասնաւոր թաղանթներով իրարմէ կ'անջատուին: Աջակողմեան նախախորշին հետ հաղորդուած են Երակները, բարակ եւ կապուտագոյն թաղանթէ խողովակներ, որք մարմնոյն չորս կողմի մեռած արիւնը գէպ 'ի սոյն խորշը կ'առաջնորդեն. վասն զի արիւնը մարմնոյն մէջ

տարածուած ասէն առաւել քանալու թեամբ բորակածնի հետ իսոնըւելով կը մեռնի կամ կ'անկենդանանայ, մութ կարմիր գոյն մը կ'առնէ, գընտակները կը նուազին եւ անկարող կը լինի մարմնոյն կենդանական շարժումն պատճառելու. ուստի գէպ 'ի սիրտը վերագառնալով, թոքերուն մէջ շնչառութեամբ թթուածնի հետ կը խառնուի եւ վերստին իւր կենդանութիւնը կըստանայ: Իսկ Ձախակողմեան վարի խորշին հետ հաղորդուած են Շնչերակները, որք լայն ձգական կարմիր թաղանթէ խողովակներ են եւ ծայրերը անհամար ճիւղերու բաժնուելով մարմնոյն ամեն կողմը կը ցրուին: Ասոնց պաշտօնն է նոյն խորշին մէջ ժողովուած կենդանի արիւնը մարմնոյն մէջ տարածել:

Ինչպէս վերը յիշեցինք, կաթի առիւթները Աղեաց չորս կողմերէն սննդական հիւթը ծծելով Կուրծքի ճամբով կը թափեն ձախ ուսի գլխաւոր երակին մէջ, որ անկենդան արիւնը գէպ 'ի սիրտը կը տանի. այս հիւթն եւս նոյն արեան հետ խառնուելով կ'երթայ սրտի Աջակողմեան նախախորշ, անտի վարի խորշը իջնալէն յետոյ թոքային շնչերակներուն միջոցաւ թոքերը կը հասնի, ուր կը թթուի եւ կը կենդանանայ եւ ապա թոքային երակներով վերստին գէպ 'ի սիրտը կը դառնայ եւ Ձախակողմեան նախախորշը կը թափի, այն տեղէն եւս նոյն կողմի վարի խորշը իջնալով շնչերակաց եւ անոնց անհամար ճիւղերուն միջոցաւ մարմնոյն մէջ կը տարածուի, տհա՛ այս ատեն մարմնոյն կարեւոր մասերը մընալով անոր հետ կը միանան. իսկ մեռած արիւնը վերստին ձախ ուսի երակին միջոցաւ նոր ընդունուած սննդական հիւթերու հետ կը խառնուի եւ գէպ 'ի սիրտը դառնալով նոր

չըջան մը կը սկսի : Արեան՝ սրտին ու թոքերուն մէջ ըրած չըջանը փոքր , իսկ սրտին և մարմնոյն միւս մասանց մէջ ըրածը Մեծ չըջան կ'անուանին : Այս եւս գիտնալ պէտք է , որ արեան չըջանի կանոնաւորութիւնը՝ վայրկեանա կանաւրագութեամբ յաջորդաբար սրբ տի խորշերուն և անօթներուն միւսն քէ թելերու միջոցաւ ամփոփուելովն ու թուղնալովը և ամեն մէկ խորշի դռնակներուն բացուելովն ու փակուելովը կը պահուի . այնպէս որ մի խորշի սեղմուելովն՝ մէջը գանուած արիւնը վարի դռնակը բանալով ելած ատեն վերի դռնակէն նոր արիւնը գալով նոյն դռնակը կը փակէ , որպէս զի արիւնը իւր ուղղութենէն չխարենայ յետ գառնալ , այսպէս յաջորդաբար կը կատարուի նաեւ միւս խորշերուն մէջ :

3. — Ենչառութիւն . — Ենչառութիւնը գործարանաւոր մարմնոց կեանքը պահելու ամենակարեւոր միջոցն է , որով ներքին կենսական կարողութիւնք յաջորդական նորոգութեամբ և մըթնորտի մէջ տարածուած թթուածնի զօրութեամբ յարատեւութիւն կ'ըստանան և առանց որոյ մահը կը տիրէ կենաց փոխարէն . ուր որ կեանք կայ , այնտեղ օդոյ գոյութիւնը անհրաժեշտ է . ուր օդ չկայ , այն տեղ ամեն գործարանաւոր մարմինք շնչասպառ կը մեռանին և կ'ապականին :

Ենչառութեան գործարանք են Թոքերն և Ենչափողը :

Թոքերը՝ իրանի վերի կողմը , կուրծքի խոռոչին մէջ Սրտի աջ ու ձախ կողմը կախուած սպինգանման երկամարմիններ են , արտաքուստ նուրբ կուրծքի թաղանթով չըջապատուած և ի ներքուստ անթիւ անհամար բըջիջներով կամ ծակաթիքներով . ուր կը վերջանան շնչաբեր նուրբ խողովակներն , այս ծակաթիքներուն մէջ կը հա

ւաքուի մեռած արիւնը օդոյ ներկործութեան ենթարկուելու համար : Թոքերը վերի կողմէն ծառի պէս ճիւղացեալ Ենչափողին հետ կը միանան և Սրտին հետ՝ արիւնը տանող և բերող անօթներով հաղորդակցութեան մէջ են :

Ենչափողը , որ օդը թոքերուն մէջ կ'առաջնորդէ , որկորին առջեւի կողմը և անոր հետ կցուած , պարզ , փողածեւ , կռձկէ օղակներով և կաշույ նման թաղանթով կազմուած է : Սրտ վերի բերանը՝ Գլոխն վրայ ծածկոյ մի կայ , որ կ'արգիլէ կերակուրները շնչափողին մէջ իջնալու , ապա թէ մէկըստիստիք հազալ և երբեմն իսկ մեծամեծ վտանգներ տեղի կ'ունենան , իսկ վարի կողմէն երկու դիտաւոր ճիւղերու բաժնուելով՝ երկրորդական մանր բազմաթիւ ճիւղերով թոքերուն կը հաղորդուի :

Ենչառութիւնը երկու կերպով կը կատարուի՝ ներշնչութեամբ և արտաշնչութեամբ , ներշնչմամբ արտաքին օդը կուրծքի խոռոչին մէջ ընդունուելով , Առտգաստը կ'ամփոփի , և կուրծքի խոռոչը , կողերն ու թոքերը կը տարածուին օդոյ զօրութեամբ , իսկ արտաշնչման ատեն Առտգաստը թուրնալով գէպ ի վեր գմբէթաբղ ձեւ մը կ'առնէ և կողերն ու թոքերը ամփոփուելով կուրծքի խոռոչը կը փոքրկանայ :

Զմեղ չըջապատող օդը դիտաւոր երկու տեսակ գաղերէ կը բաղկանայ՝ Բիւրաճնէ և Բորակաճնէ , այն համեմատութեամբ որ 100 մաս օդին մէջ 21 մասը թթուածին և 79 մասը բորականին է . ասոնց հետ սովորաբար խառն կը գտնուին սակաւ ինչ Ածխածին և ուրիշ հեղկային նիւթոց գոլորշի : Թթուածինը արեան կենդանութիւն կը պատճառէ . իսկ բորականի

նր միմիայն թթուածնի զօրութիւնը չափաւորելու կը ծառայէ : Երբ արտաքին օդը քթով կամ բերնով ներշնչուելով շնչափողէն թորերուն կը հասնի, թթուածինը կը զատուի և ծակտեաց մէջէն անցնող ածխածնով յագեցեալ ապականուած և մթադոյն աբեան վրայ ներգործելով, զայն կը կենդանայնէ կարմրագոյն գործելով, իսկ ածխածինը՝ բորակածնին հետ արտաշնչութեամբ դուրս կ'արտաքսուի, այսպէս անգագար շարունակուելով իւրորանչիւր շունչի տուր և առութեան ժամանակ, վասն զի մի կողմէն անընդհատ ապականուած արիւնը թորերուն մէջ գալով նորոգուելու համար թթութեանն կը կարօտի : Իւրաքանչիւր ներշնչմամբ կամ արտաշնչմամբ ընդունուած կամ արտաքսուած օդոյ քանակութիւնն է 555 խոր. հարիւրորդամէքը . չափահաս մարդիկ հասարակօրէն մէկ վայրկեանի մէջ 16 անգամ կը շնչեն . ուստի կը հետեւի թէ մէկ վայրկեանի մէջ գրեթէ 5 լիտր օդ կը շնչուի . մէկ ժամու մէջ 330 լիտր և մէկ աւուր մէջ 7-8 խորանարդ մէթր :

Թէ Բորակածին և թէ Ածխածին գազեր շնչառութեան վնասակար լինելով կենդանեաց մահ կը պատճառեն : Այս գազերու յառաջ բերած վտանգներէն ազատ մնալու համար միշտ թթուածնի հարկաւոր եղած քանակութիւնը սրահել անհրաժեշտ է : Փախուած, անմաքուր, ճախնային տեղեր, իւրաքանչիւր անձի համար 8 խորանարդ մէթրէ նուազ տարածութեամբ սենեակներ, երկար ժամանակ գոյ մնալը փոսեր միշտ կենաց վնասակար են և բաղմամբիւ օրինակներով տեսնուած են ասոնց մահառիթ վտանգները : Ինչպէս վերը մարդոյ համար՝ յիշուեցաւ որ մի կողմէն թթուածինը ներսը ներգունդելով միմիայն Բորակածինն ու

Ածխածինը դուրս կը ընեն, այսպէս գիտնալու է նաև բոլոր կենդանեաց համար : Այս տեղէն պիտի կարծուի որ մի կողմէն թթուածինը նուազելով վնասակար գազերը կ'առաւելուն և անշուշտ օրմի պէտք է թթուածինը սպառի . սակայն հարկ է գիտնալ որ Տնկերն ալ, կենդանեաց հակառակ, արեգակի ներգործութեամբ Բորակածին և Ածխածին ձգելով՝ թթուածինը կ'արտաշնչեն, որով միշտ սոյն գազերու համեմատութիւնը կը պահուի :

Շնչառութեան գործարանաց միջոցաւ յառաջ կը գան նաև Ձայնը, Հաւաքանքը, Յօրանչւմն, Ծիծաղը, Փռչիւնն, և այլն :

Շնչափողին մէջ եղած օդը երբ յոնկարծակի Քլասէն դուրս հանենք Ձայնը կը գոյանայ, ինչպէս կը պատահի երբ հով մը փոքրիկ ծակէ մը անցնելու ըլլայ : Քլասի բացուածքին համեմատ ձայնը հաստ կամ բարակ, ուժգին կամ մեղմ կ'ըլլայ : Այս կերպ է ահա բոլոր թորաւոր կենդանեաց ձայնը . բայց մարդոյ հագագին կատարեալ կազմուածքէն . բերնի խողովն ամուր ու կոր ձեւէն, լեզուին և չորթութենէն արագ շարժմանէն կը ձեւանայ այն յօդաւորութիւնը, որ լեզու կամ Բարբառ կ'անուանի, որով մարդ կարող է իւր ամեն խորհուրդը ուրիշին յայտնել :

Հաւաքանքը երկար և խորին շնչառութիւն մ'է, որով օդոյ մեծ քանակութիւն մը կը ներշնչուի և կ'արտաշնչուի : Յօրանչւմն՝ աւելի խորին շնչառութիւն մ'է, որոյ հետ ծնօտներն եւ բերնի խողովը ակամայ ջրաձգտում մը կը կրեն :

Ծիծաղը ընդհատեալ շնչառութեան փոքրիկ շարժմանց յաջորդութիւնն է, առաւել կամ նուազ տեւական, որ ըստ մեծի մասին Առագաստի սաստիկ

ամփոփմամբ յառաջ կը գայ: Այսպէս
են նա և Փռնիւնը, Հալը և Հեծիւնը,
որք նոյնպէս առաւել կամ նուազ չըն-
չողութեան ընդհատեալ կերպով կա-
տարուելովը կը ձեւանան:

Վերոգրեալ երեք գործողութեանց՝
Մարտողութեան, Արեան չըջանի եւ
Շնչառութեան միջոցաւ կատարուե-
լով Սնունդը, մարդը կարող է պահ-
պանել առ ժամանակ մի իւր կեանքը:
Ասոնք կենաց էական պայմաններն լի-
նելով՝ միայն ամենափոքր թերութիւնն
միւսներուն ևս մնասաբեր է, առանց
օրինաւորապէս մարտողութեան և չըն-
չառութեան Արեան չըջանը իւր կա-
նոնաւորութենէն կը խտտորի, առանց
Արեան չըջանի՝ Մարտողութիւնն ու
շնչառութիւնը իւրաքանչեւ անօրում կը
քննին եւ կեանքը չլինար իւր գոյու-
թիւնը պահպանել: Այսու ամենայ-
նիւ թէ և կենաց սոյն երեք գլխաւոր
գործողութիւններն անթերի կատա-
րեն իրենց պաշտօնը, թէ և մարդ օրի-
նաւորապէս անանի և ապրի, բայց դար-
ձեալ չէ կարող մշտնջենապէս կեանք
ունենալ. վասն զի ներքին գործարան-
ները միշտ գործելով հետզհետէ կ'աւ-
րուին, արեան չըջանը կը սխալ օր ըստ
օրէ դանդաղիլ, կենդանութիւնը նը-
ւազիլ եւ վերջոյպէս իսպառ անգոր-
ծութիւն մը աիրելով մարմնոյ վրայ
մահը կը հասնի և մարմինը կը լուծուի:
Ուստի մարդոյ տեսակը աշխարհի վը-
րայ պահելու համար պէտք է որ մի
կողմէն յաջորդաբար նորեր յառաջ
գան:

Բ. Տեսակի Յաջորդութիւն.

Աշխարհի վրայ մարդոյ գոյութեան
և տեւականութեան գլխաւոր պատ-
ճառներէն մին է Տեսակի Յաջորդու-
թիւնը, որով շարունակաբար առա-

ջններէն՝ նոյն տեսակի նորեր յառաջ
գալով իւր սերունդը մշտնջենաւորա-
պէս կը պահուի:

Կենդանեաց մէջ ամենապարզերը
կամ ստորինները՝ շողքաւոր յիւթե-
րէ կը գոյանան, ինչպէս են Ջրածին-
ները. ոմանք, ինչպէս Պողիպոգները,
իրենց հիներուն կամ ծերերուն վրայ
տունկի նման բռննելով անոնցմէ կը
զատուին եւ առանձին կենդանիներ
կ'ըլլան. շատերը՝ ինչպէս են թռչուն-
ները, հաւկթով յառաջ կը գան. իսկ
շատերն եւս, այսինքն կաթնատու
կենդանիները, օղջ ձագ կը բերեն և
իրենց կաթովը կը մեծցնեն մինչեւ որ
կարող ըլլան հաստատուն կերակուր
ուտել. Մարդը այս վերջին տեսակին
կը վերաբերի:

Պիւֆոն՝ սննդական ածուծն և Տե-
սակի յաջորդութիւնը կամ ծննդաբե-
րութիւնը բացատրելու համար, մար-
դոյ մարմինը կ'ընդունի իրրեւ ներքին
կաղապար մի (moule), որոյ մէջ՝ Մըն-
դեամբ ընդունուած կենդանական
մասնիկներ պարունակող նիւթերը աե-
ղայն համեմատ ի ներքուստ թափան-
ցելով կը տան նմա ածուծն ծաւալա-
կան, միշտ պահելով իւր ձեւն: Բայց
թէ ինչ տեսակ է այն նիւթը, որ թա-
փանցելով կը միանայ մարմնոյն հետ,
ինչպիսի գորութիւն է այն՝ որ կը ներ-
մուծէ սոյն նիւթն մարմնոյ ծակտեաց
մէջ. այս հարցմանց լուծումն ստա-
նալու համար, պէտք է նկատել եւ
գիտնալ՝ որ բնութեան մէջ կենդա-
նական գործարանաւոր մասունք պա-
րունակող նիւթոյ անհունութիւն մի
կայ, մարդոյ սննդեան համար ընդու-
նած նիւթերն գործարանաւոր մարմ-
նոյ մասունք են, զորս ծամելով ոչ
թէ նոցա կենդանութիւնը կ'եղծա-
նեմբ, այլ միայն փոքր մասերու կը
բաժնեմբ, այս նիւթերը կ'անեւ յե-

տոյ, ինչպէս տեսողը Մնեգեան վերա-
բերեալ նախորդ գլխոյն մէջ, ներքին
գործարանաց միջոցաւ կը բուծուին կը
զստուին եւ անկեկտան ու անօգուտ
մասերն դուրս ձգուելով միմիայն կեն-
դանական մասերէն ճաճողը կը կազ-
մուի, որ արեան հետ խառնուելով
մարմնոյն ամէն կողմը կը տարածուի,
այս ժամանակ իւրաքանչիւր մասնիկ
իւր համասեռ նիւթին մէջ կանոնա-
ւոր եւ համեմատական օրէնքով եւ ներ-
քին որոշ զօրութեամբ մը թափան-
ցելով, մարմնոյն ծաւալը հետզհետէ
կ'առաւելու եւ իւր զանազան մասերն
իրենց կատարելութիւնը կը ստանան ։
Իսկ սոյն թափանցիչ զօրութիւնը ներ-
քին լինելով կարելի չէ ուղղակի նորա
վրայ դադարաւ մի ստանալ, վասն զի
մեր մոտց մէջ միայն այն իրերն կը
դադարաւորուին, զորս կ'ընծայէ մեզ
տեսութիւնը, այսու ամենայնիւ սոյն
զօրութենէ յառաջ եկած արգեամբք
կ'իմանամք նորա գոյութիւնը եւ կարող
եմք ասել, որ սա եւս ծանրութեան
նման զօրութիւն մ'է, ինչպէս ծան-
րութեան կամ ձգողութեան զօրու-
թիւնը կը թափանցէ մարմնոյ մը ամէն
մասնիկաց մէջնոյնպէս եւ աս'իներքուստ
կը թափանցէ մարմնոյն բոլոր մասանց
եւ հիւլէից մէջ, իւր հետ ներմուծելով
նա եւ կարեւոր նիւթերն ։

Մի եւ նոյն նիւթերն եւ զօրութիւնը
կը ծառայեն նա եւ Տեսակի յաջորդու-
թեան ։ Երբ մարմնոյն ծաւալը օր ըստ
օրէ աւելնալով աճման կատարելու-
թեան կը հասնի, այնուհետեւ սննդա-
կան մասերը այլ եւս մարմնոյն մէջ
չկարենալով թափանցել կը սկսին հա-
ւաքուիլ մի եւ նոյն զօրութեան ազդե-
ցութեամբ ։ Եւ որովհետեւ նոյն մաս-
նիկները՝ մարդոյ մարմնոյն զանազան
մասերը կազմելու ծառայող հիւլէներ
են, ուստի իւրաքանչիւր հիւլէ իւր

տեսակին տատալած տեղւոյն մէջ հա-
տատուելով, սոցա միութեամբ ա-
ռաջնոյն նման նոր տեսակներ կը կազ-
մակերպին միայն բեղմնաւորութեան
կարօտ մնալով որք սերմնակա՞ն կենդանի
կը կոչուին ։ Ասոր հաստատուն ապա-
ցոյց կրնայ լինել, որ մանկութեան հա-
սակին մէջ տեսակի յառաջ բերումն
խիստ սակաւ կամ ամենեւին չըլինիր,
վասն զի կենդանական հիւլէները տա-
կաւին մարմնոյ աճման կը ծառայեն,
եւ նորա սր այս բնական սկզբան դէմ
կը գործեն միշտ տհաս եւ անզոր կը
մնան, զայս կը հաստատեն նա եւ ցե-
ղական նմանողութիւնք, մանկունք
սովորաբար իրենց ճնողաց կամ հա-
ւուց նմանութիւնը կը կրեն ։

Բեղմնաւորութենէ զկնի, որ միայն
առն սեպհական է, յիշեալ անտեսա-
նելի կենդանիք կը սկսին հետզհետէ ի-
րենց աճումն ստանալ իգական սեռի
որովայնին մէջ, ուր միայն կը դանուի
աճման ընդարձակ պահարանը հաւ կը-
թաճեւ փամիւռ շաներով, այս ներքին
աճման միջոցը ընդհանրապէս ինն ամ-
սոյ չափ կը տեւէ, որմէ յետոյ սաղմն
իւր ամեն կատարելութիւնը եւ մարդ-
կային կերպաւորութիւնը ընդունած
ըլլալով յաջնարհ կուգայ եւ կը սկսի
կեանքը ։

Մարդոյ մարմնոյն Տնկական յատ-
կութիւնները այսքան նկարագրելով,
կ'անցնիմք այսուհետեւ դիտել նա եւ
իւր կենդանական մասը, որով գերա-
զանցելով անդգայ եւ անշարժ Տնկերն,
կենդանեաց եւ մանաւանդ անոնցմէ
կատարելագոյններուն նմանութիւնը
կը ստանայ ։

(Շարունակիւի ։)

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՇԻԼԼԵՐԻ

(Շարունակութիւն : տետր թիւ 12. 1876.)

Գողով նկարագրութեանց . ճշմարիտ է թէ՛ մի քանին տկար կերպով ծրագրուած են , գլխաւորաբար կանանցը , որոց գերերն ընդհանրապէս ոչինչ են . բայց Մաւրիտանացւոյն նկարագրութիւնը , թէեւ փոքր ինչ ծաղրաշարժ , խիստ սկզբնական և Շիլլերի վրձինին արժանի է . Ֆիէսգինը՝ բնական է և քաջայարմար . Ֆիէսգ նենգութեան և անառակութեան տիպն է , աղնուական դաւադիր մ' է նա , որ իւր փառասիրութիւնը հասարակապետութեան վերարկուն ներքեւ կը ծածկէ . իսկ գալով Վէրրինայի նրկարագրութեան , սքանչելապէս ծրագրուած է նա , ի նա կը տեսնուի ճշմարիտ հայրենասէրը , պարզ ու անբիծ հասարակապետականը . բացայայտ է , որ այնորինակ նկարագրութիւն մը բոլոր աշխարհի չ'է կարող հաճել լինել . բայց այսու եւս նուազ մեծ , գեղեցիկ ու վեհ չ'է : — Թո՛ղ 57 արարուածի այն գեղեցիկ տեսարանը կարգան , ուր այն անյաղգող մարդը , երկսթափրտն Վէրրինա , նոր Տօմ (1) մը ոտքերն ինկած է , ուր կ'ըսէ նա . « Եթէ աստ ո'իմ առջեւ դուռէր բովանդակ տիե . ո'ղերաց թագերն ի վարձատրութիւն , ո'անդ դժոխոց բովանդակ չարչարան . ո'բն ի պատիժ , դարձեալ մահկանացուի մը առջեւ ծունկերս չըպիտի խոնարհեցնէի . Ֆիէսգ , զայնա զառաջինն քու առջեւ կը խոնարհեցընեմ . . . ի բաց թո՛ղ այդ ծիրանին » ,

(1) Տօմ . Վենետիկ և ձկնովայի հասարակապետութեան նախագահին տիտղոսն էր :

և ապա թո՛ղ ըսեն թէ պոռոտախօսութիւն մ' է այս , կամ թէ՛ Լեսսէնկի էմիլիա Կալոգդիին հօր մի աղօտ ընդօրինակութիւնը :

Ֆիէսգի Դաստրո-իւնը , թէեւ ըստ մեզ խաղաղանքի ու սէրէն շատ բարձր է , սակայն այս վերջինէն , որ կատարեալապէս Լեսսէնկի տեսակէն է , խիստ նուազ ազդեցութիւն ըրաւ ժողովրդեան վերայ . պատճառն ամենապարզ է . արտասուալից թատերգութիւնը գերմանական ժողովրդեան ճաշակին միշտ հաճելի եղած է և միշտ պիտի լինի , քան խտրաւանաց թատերգութիւնը , բաց յայտմանէ նորա մէջ Շիլլեր 187 դարու ազգային ճշգրիտ բարուց նկարագիրն եւս ըրած է : Այն ժամանակ մեծ մարաջատին չափ տպուշ աղնուականներ կային և նախագահին չափ ապիրատներ : Երբունի նուագաւծուին և դեռատի աղջկան դերերը , որք սրտազրաւ ճշմարտութիւն մ' են , հանդիսականոց վերայ այնպիսի խորին տպաւորութիւն մ' ըրին , որ 47 արարուածին մէջ հասարակութեան հեծեծանքը դերասանները հարկադրեցին առ վայր մի ներկայացումն ընդհատել . ուստի այս թատերգութիւնը խիստ ժողովրդական մնացած է միշտ :

Երեք մեծ յաջողութիւններէ յետոյ , Շիլլերի համբաւն այնչափ մեծ էր իբր թատերագիր հեղինակ , որ ամեն ոք անհամբեր նոր թատերգութեան մը կը սպասէր եւ թէ նորա ընտրած թատերգական առարկան գրագիտական դէպք մի կը լինէր : Շիլլեր սակաւ ժամանակէն յետոյ Տօն Գարլոսի մի քանի տեսարանները Թալէ Դի-Ռէնի մէջ հրատարակեց , նա զայնա կարգաւցած էր Հէս Տարմզատի Վանդերափն արքունեաց մէջ ի ներկայութեան Վէյմարի դքսին , որ սքանչանալով նորա տաղանդին վերայ , խորհրդականի

տիազոս տուաւ նմա, և յորդորեց այս նշանաւոր գործն ընդ փոյթ 'ի կատար հանել: Բայց Շիրէր այն ժամանակ սիրոյ բուռն թախծութեան մը ճարակ եղած էր: Իւր բարեկամաց միոյն կնոջ սաստկապէս սիրահարած էր, որոյ հետեւեցաւ 'ի Տրէզտա, բայց անկեղծ ու առարկին մարդ մը գիտէ սիրոյ յաղթանակել, երբ պատիւն ու պարտութիւնը զայն հրամայեն: Նոյնն ըրաւ և Շիրէր, իւր առաքինութիւնը երկարատեւ և դժնդակ պատերազմէ մը յետոյ յաղթանակեց և ամբողջ տարի մը մէջ միայնակ գիւղական փոքրիկ տան մը մէջ առանձնացաւ, ուր նոր եռանդեամբ քնարերգական բանաստեղծութեան նուիրեց իւր անձը: Հրաժարում և Պապերալ՝ անուամբ գեղծներու մէջ զինքն յուզող վշտագին զգացումներն կ'արտայայտէ: Այս խորին առանձնութեան մէջ լրացուց նաև Տօն Գարլուսը, որ 1787 ին տպագրեցաւ 'ի Լէյքիկ և համարեա թէ անմիջապէս ներկայացուեցաւ: Այս գործն ամենամեծ և ամենաօրինաւոր յաջողութիւն մը ունեցաւ և իւր գլուխ գործոյն հռչակեցաւ: Մի և նոյն տարւոյն մէջ 'ի Վէյմար այն դքսին քով գնաց, որ երկու տարի յառաջ իրեն խորհրդականի անտզոս տուած էր: Երկար ժամանակ 'ի վեր Վէյմար Գերմանիոյ ամենանշանաւոր մագիկանց բնակատեղին եղած էր: Շիրէր աստ նախ Վիէլանի և Հերտէրի (1) բարեկամացաւ և յետ ժամանակաց Կէօթէի: Վիէլան խնդրեց իրմէ, որ իւր հրատարակած Գերմանական Հերմէս օրագրին համար աշխատի, որոյ մէջ Շիրէր Աւ

գոստի Զոնայ, Արոստի և ուրիշ միքանի յօդուածներ հրատարակեց, որք մեծապէս նպաստեցին սոյն օրագրի ստացած անմիջական փառաւոր համբաւոյն:

Շիրէր 1788 տարին գրեթէ ամբողջապէս Դիւտորդատ անցուց, ուր զառաջինն տեսաւ զԿէօթէ, որ իւր Իտալիա ըրած ճանապարհորդութենէն նոր վերադարձած էր: Նոյնպէս նաեւ Լանթանֆելտի ընտանեաց մէջ մուտ գտաւ, որոյ հետ երկու տարի էն յետոյ աւելի ներքին կապերով միացաւ: Մարդ հազիւ կարող է ըմբռնել թէ Շիրէր այսպիսի թափառական կենաց մէջ ինչպէս կարողացաւ այնչափ բազմաթիւ գործեր աշխատասիրել, որովհետեւ այս ժամանակ ճշմիայն Սպրին-Նահանգաց անխառն-թեան պապ-ժո-րի-նը և Երե-եղէ պապամբո-թեանց ռա-ապրո-թեանց հա-ախաճոյին առաջին հատորը հրատարակեց, այլ և պատմական և քննադատական յոգնաթիւ փորձեր, զորս օրագրաց կամ հաւաքածոյից մէջ 'ի լոյս ընծայեց: Այսու ամենայնիւ չը դադրեցաւ թալի և Գերմանական Հերմէս օրագրոց համար աշխատել, որոց մէջ Տօն Գարլուսի վրայ նամակներ կան: Վերոյիշեալ երկասիրութեանց ամենանշանաւորն է արդարեւ Սպրին-Նահանգաց անխառն-թեան պապ-ժո-րի-նը, «Դիւտարին է, կ'ըսէ իրաւաւորան կենսագիր մը, այս պատմութեան մէջ ճանաչել հնգինակն, որ «երեւակայութեան սոսկալի ոստում մ'ըրած է իւր Ա-ալիայ թափերը «գութեան մէջ»: Այս պատմութեան խիական տրամալիքը չեմք կամիր աստ քննադատել, բայց անշուշտ եմք, որ եթէ Շիրէր երբեմն կողմնակցութիւն կը ցուցնէ, պէտք է զայն մարդկային տկարութեան վերագրել և ոչ երբէք դիտաւորութեան: Նա հաւասար սրը

(1) Հերտէր, Բրուսիացի բազմազոր գիտնական, Նը ծնաւ 1744 ին և մեռաւ 1803 ին: Սա աստուածաբանութեան, բանասիրութեան, իմաստասիրութեան, հնախոսութեան և պատմութեան վերայ բազմաթիւ գրութեան լեզու:

ամուսնութեամբ կը պարսաւէ բողոքականաց և կաթողիկոսաց չափազանցութիւնները. անտարբեր կերպով կը գովէ՝ ինչ որ երկուստէք գովելի կ'երեւի իրեն. վայելչութեամբ եւ չափով կը դատէ, առանց նախառանաց և պաշտասիրութեան: Վերջապէս Շիլլէրի բովանդակ տաղանդը խորհրդածութեանց, ընդհանուր պատկերաց և կենդանի նկարագրութեանց մէջ կը փայլի, որոց մի քանին օրինակներ են: Մինչեւ Ստորին-Նախնական կալուհւոյն վերադարձը կը գրէ և անդ կը դադրի: Ուստի վերնագիրը կատարեալ չէ և մարդ չէ կարող ըմբռնել թէ ինչպէս այսօրինակ ձեռնարկութիւն մը թերակատար թուուց, որ ըստ ամենայնի նորա երեւակայութեան հաճելի պէտք է լիներ: Կարելի է թէ իւր յօժար կամօքը դադրած էր և կամ յուսահատած էր, նկատելով որ այնուհետեւ իւր պատմագրէ մը սպասածին լիովին չի պիտի կարողանայ պատասխանել: Շիլլէր պատմութիւնը խիստ բարձր տեսակէտով մը կը նկատէր. ըստ իւր, պատմութիւնը բովանդակ բարոյական աշխարհը կ'ամփոփէր: Զը կայ անհատ մը, որ չը կարենայ նորա մէջ օգտուէտ դասեր գտնել...: Պատմութեան մէջ կը տեսնուի թէ ինչպէս ներկայ ժամանակը նախընթաց դարերէն իւր բովանդակ մանրամասնութիւններով պատրաստուած և ծնունդ առած է...: Մեր ստացած նիւթական վայելչութիւնները, մարդկային ազգի դէպ ՚ի կատարելութիւն ըրած յառաջագիմութիւնները՝ մեր հարց գործերն են...: Ուստի մէք եւս կը պարտիմք այս բարիքներն անաղարտ պահպանել և զայնքս նորերով հանդերձ յաջորդ սերունդեան աւանդել:

Այսպէս էին Շիլլէրի պատմութեան

թեան մասին ունեցած գաղափարներն. ասոնք Ենայի մէջ իւր խմատար սիրութեան Գաաքերն սկզբնաւորութեամբ իւր տրտասանած բանախօսութեան մէջ ամփոփուած են, որովհետեւ Կէօթէի թախանձանօք, որ Սարս-Վէյմարի դքսին արքունեաց մէջ խիստ մեծ ազդեցութիւն ունէր, իշխանը 1789 ին զՇիլլէր Ենայի համար սարանին մէջ պատմութեան արտօքոյ կտրգի դասատու կարգեց: Ահա այսպէս ութը տարւոյ անհանգիստ եւ յուզեալ կեանքէ մը յետոյ, Շիլլէր սկսաւ այնուհետեւ հեշտին և առաջով կեանք մը վարել: Սակաւ ժամանակէն Լանժանֆէլսի օրիորդին հետ ամուսնացաւ, որոյ անդրանիկ քայրը գրեթէ մի և նոյն ժամանակին Շիլլէրի մանկութեան բարեկամ Պ. տը Վոլշոմէնի հետ ամուսնացաւ:

Այն ժամանակ Շիլլէրի համար նոր դարագլուխ մը սկսաւ. նոյն ժամանակ կոմիջոյնի մէջ կրակոյ նսեւ իւր մեծ համբաւոյն թուականը: Անհաւատալի եռանդեամբ աշխատութեան նուիրեց իւր անձը: Իւր բարձր հանձարով զինքն շրջապատողոյ հմտութիւններէն և դիտողութիւններէն օգուտ քաղեց և նոյն ժամանակ Ենայի համար սարանը Գերմանիոյ գլխաւոր գիտնոյ մի փայլուն կաճառը կը ներկայացնէր: Վերստին սկսաւ յուսարէն ուսանիլ եւ Երբիլդսէն (1) ու Եւրիպիդէսէն (2) բաղնիքի թարգմանութիւններ ըրաւ: Ենէականի մի թարգմանութիւնն եւս սկսաւ. բայց թերակատար թուուց: Այս ժամանակամիջոյն նորա

(1) Երբիլդս, յունական ողբերգութեան հայրը, 525 ին (Ք. Ա.) Աթէնքի մէջ ծնաւ և 456 ին մեռաւ:

(2) Եւրիպիդէս, հռչակաւոր յոյն ողբերգակ բանաստեղծ, ծնաւ ՚ի Սալամինա 480 ին Ք. Ա. և մեռաւ 407 ին:

հրատարակութեանց մէջ ամենանշտ. նաւորն է պատմութեան վրայ բրած բանախօսութիւնը, զորմէ արդէն ՚ի վերեւ խօսեցանք. այս հատուածը, որ միայն քսանութիւնը երեսէ կը բաղկանայ, արտաքոյ կարգի աւելնալ մը գրուած է. բնաւ փափաքելու բան մի չը թողուր և մեծ հռչակ ստացած է ոչ միայն իւր փայլուն ոճովը, այլ և իւր մէջ ամփոփուած խորհրդածութեանց խորութեամբն ու պայծառութեամբը:

Շիլլէր այս միջոցին սկսաւ նաեւ Երկրասաներորդ Գարէն մինչեւ արդէ ժամանակն եղած յիշատակարանաց ընդհանուր հաւաքածոյն: Այս գործոյն Ա. հատորին կէսը միայն թարգմանեց ինքն. Բաւլոս և Վոլդման յանուն իւր շարունակեցին զայն: Համարեալ թէ մի և նոյն ժամանակ սկսաւ Երազմուս վերնագրով վէպ մը հրատարակել եւ կիսկատար թողուց. այսու ամենայնիւ բաղմիցս տալովորեցաւ: Այս վէպը, թէ և թեւակատար, չափազանց անյագութեամբ կարդացուեցաւ և ուրիշ հեղինակաց կողմէն նորա բաղմամբ շարունակութիւններն ու նմանողութիւնները յերեւան եկան:

Գծուարին է ըմբռնել թէ Շիլլէր իւր բաղմագիծի զբաղմանց մէջ ինչպէս կարողացաւ պատմութեան և իմաստասիրութեան ուսմանց նուիրելու ժամանակ գտնել:

Այն ժամանակ Քանդի (1) գրուածները Գերմանիոյ մէջ տեսակ մը յե-

(1) Էմմանուէլ Քանդ, Գերմանացի հռչակաւոր իմաստասէր, 1724 ին ծնաւ ՚ի Քէմփիպոլերի: Սա եղաւ Գերմանիոյ մէջ Սիլվիոսական կոչուած իմաստասիրական դպրոցին հիմնադիրը: Քէմփիպոլերիկ համարարանին մէջ շարունակ տասն և հինգ տարի պարզ կրկնիչ մ'էր, 1766 ին փոխ-թանգարանապետ անուանեցաւ և 1770 ին տրամաբանութեան և բնադանցութեան ամբիոս ստացաւ, զոր մինչեւ իւր մահը (1804) պահպանեց: Քանդ միայն խորին բնադանագետ մը չէր, այլ գրեթէ մարդկային բովանդակ դիտութեանց հմուտութիւն

զափոխութիւն յարուցած էին. իւր բաղմամբ և աշակերտաց մեկնութիւնները, ընդլայնումները, ամփոփումները և ասոնցմէ հետեւած բուռն վիճաբանութիւնները՝ խմբում մը յառաջ բերին, որ մինչ ցայն վայր այս ուսմանց անձանթ բաղմամբ միտքերն իսկ կը գոհացնէր: Շիլլէր այս ընդհանուր ձգտումէն ազատ չը մնաց. այլ ընդհանրաւոր այս նոր ասպարիզին մէջ խորամտեցաւ իւր բոլոր եռանդեամբ: Վերջապէս Շիլլէր 1790 ին, 1791 փարոյ արկնանց պատմական օրացոյցին մէջ իւր Երեմիայի պատերազմի պատմութեանը եւս հրատարակեց: Այս պատմական երկրորդ գործոյն յաջողութիւնը մեծ եղաւ և ցարդ անեղծ մնաց: Շիլլէր ոչ ուրէք աւելի խանդ ու աւելն գործածած էր: Իւր պատկերները լաւապէս յորինուած են, իւր կենդանագիրները ընդարձակօրէն նկարուած են, կարողութիւններն իրենց ամենափոքր մանրամասնութեանց մէջ իսկ օգտակար են: Իւր ոճը, թէ եւ իսկապէս բարձր, սակայն պարզ ու բնական է. և Գերմանացիք իրաւունք ունին Երեմիայի պատերազմը իրենց ազգային գրականութեան դասական գլխաւոր գործոց շարքը դասել:

Բայց այսչափ անընդհատ աշխատութիւնները, այսչափ յարատեւ և բուռն ուսումները Շիլլէրի առողջութիւնը խանգարեցին: 1791 ին կուրծքի վտանգաւոր հիւանդութենէ մը բռնուեցաւ և առաջին կարգի բժշկաց փութաջան խնամներն չը կարացին նա բա հիւանդութեան սաստիկութեան յաղթել. Շիլլէր դեռ չը մեռած՝ յանկարծ իւր մահուան գուժը բոլոր Գերմանիոյ մէջ տարածուեցաւ եւ ամեն

ունէր: Սա ընդհանուր բնագիտութեան և աստղագիտութեան վրայ բաղմամբ ընտիր ճառք հրատարակեց:

ուրէք սաստիկ ցաւ պատճառեց : Շիլլէր յամենուստէք սիրոյ անհամեմատ առհաւատդէայնեք բնութենեց : Տանիւ մարքոյի թագաւորը և Օլիւսդ պուրկ ժառանգ իշխանը , որ այն ժամանակ Հոլդէյնի տիրող դուքսն էր , նմա 1000 ահան թալէն (1) ռոճիկ սահմանեցին . որպէս զի այնուհետեւ չափափազանց աշխատութեան մը անձնատուր չը լինի : Շիլլէր տակաւ առ տակաւ ապարինեցաւ , բայց երբէք չառողջացաւ : Հասարակային դասերէ արգիլեցին և խորհուրդ տուին նմա , որ ամեն տեսակ աշխատութիւններէ հրաժարի : Երկուր ժամանակէ ՚ի վեր մեծ փափաք կը յայտնէր իւր ճնողքը և իւր նախկին բարեկամները տեսնելու համար : Ուստի 1792ին վերջը իւր ծննդեան վայրերը ճանապարհորդելու ձեռնարկեց և անդ տարւոյ մը չափ մնաց : Շէուզիկ քրտի մօտ լինելով՝ Վիւրդէմպերկի դքսին ազաւանաց գիր մը գրեց , որ իւր յանցանաց ներէ և իւր բարեկամներն երթալ տեսնելու թողտուութիւն խնդրեց : Գուքսը բնաւ չը պատասխանեց , բայց տնուղղակի իմացուց , որ եթէ Շէուզիկորտ գալ ուղէ , իշխանը աչք պիտի գոցէ իւր ներկայութեան : Շիլլէր գոհ եղաւ այս թողտուութենէն և անտի օգուտ քաղեց : Սակաւ ժամանակէն դուքսը վախճանեցաւ . Շիլլէր անկեղծ վշտակրութիւն յայտնեց : Նա իւր նախկին բարերարին վրայ միմիայն սրտակառնօք եւ երախտագիտութեամբ խօսած էր :

Յաջորդ տարին Ննա վերադարձաւ և անդ ձեռնարկեց իւր բոլոր քննադատական և իմաստասիրական աշխատութեանց . յաջորդաբար բազմաթիւ ճառեր հրատարակեց , որոց ամենա-

նշանաւորն է յստակ ու շարժիչ ոճոյ վերայ գրած ճառը . իւր իմաստասիրութեան մտայն ունեցած բուռն ճաշակը , զայն տա ժամանակ մի բանաստեղծութենէ հետացուցին , ընդ փոխ իւր այս երկտասարգութեան բարեկամուհւոյն , իւր կենաց ընկերութեան վերադարձաւ : Քոլարիէտլ պարիէր , Գալափար և Կէնէ , Բանս հասարոյ , Բանս շէրոյ , Բաթանոմէ երկրի , և այլն . ասոնք ամենքն ևս այս ժամանակամիջոցին կը վերաբերին և յստակութեան ու փոխերութեան գլուխ — գործոցներ են : Շիլլէր ուրիշ բանաստեղծական գործեր ևս ունի , որք առանց անձնական զգացումներ յայտնելու՝ նայեալս հրապուրիչ և վայելուչ են : Այն ժամանակ Գերմանիոյ մէջ նորածեւութիւն մ' եղած էր հրաշալի կամ ապետական գիպաց վերայ վէպեր եւ պարերգութիւններ յորինել , Պիւրմէ (1) զառաջին սովորական ըջաւ գրականութեան այս ճիւղը , որ մեծ նմանութիւն ունի Եւրոպոյի մէջ նախնեաց նմանողութենէն յառաջ ծագումն առած բանաստեղծութեան և որ ժողովուրդի ճաշակին յարմարելով՝ իւր յաջողութիւնը երաշխաւորեց : Վեթէ ևս բազմաթիւ նշանաւոր վէպեր յորինեց , բայց Շիլլէր գրականութեան այս ճիւղին մէջ ամենէն աւելի յաջողեցաւ : Սոքալի , Վիւրթէմպերկի Էպերհարդ Կոմս , Ձեռնոյց , Գարբնոյց , Բոլիւրայի մաքանին , Վիլհայամար , Հապսուրդի Կոմս , պարզ ու հեշտին վէպեր են , թէ եւ բանաստեղծական գոյներով զարդարուած :

Վերջապէս տասն երկու տարւոյ ընդմիջումէ մը յետոյ , Շիլլէր թատրերգութեան ասպարէզը վերադար-

(1) Մէկ թալէնը գրեթէ 4 շրանք է :

(1) Պիւրմէ , Գերմանացի բանաստեղծ (1748—1794) :

ձուռ : Բայց մեծ փոխախառնութիւն տա-
ցած էր , իւր արուեստից եւ սիր-
բանց վերայ ունեցած գաղափարները
այլ եւս նոյնը չէին , սակայն իւր հան-
ճարը զարգացման կատարին հասած էր :
Նա կը կամէր , հանգոյն մեծին Շէքս-
բիւրի , գերմանական տեսարանին վրայ
պատմական թատերգութիւններ մու-
ծանել , այս բանիս համար նախապա-
տիւ համարեց այնպիսի պատմական
ժամանակ մը , յորում անհատը կամ
դիւցազունը , որոյ գործել տալ կու-
զէր , աւելի ինքնին կը գտնուէին եւ
սա հասարակ իրենց ընդարայս բնաւո-
րութեան անձնատուր կը լինէին : Ուս-
տի նա Վալլանտգէնը իւր թատեր-
գութեան նիւթ ընտրեց : Ընդ երկար
և իւր յատուկ խղճմտութեամբը աշ-
խատեցաւ , բազմիցս նոյն իսկ իւր ծը-
րագիրը թողու կէտին հասաւ , հան-
դիպած անհամար դժուարութիւննե-
րէ , խորշելով :

«Ճշմարիտ անձկութի մը կը դգամ , կը
գրէր մի բարեկամին , երբ Վալլանտգէն
ողբերգութեան վերայ կը մտածեմ : Եթէ
կամիմ աշխատութիւնս շարունակել ,
հարկ է նմա նուիրել առ նուազն կե-
նացս եօթը կամ ութը ամիսները , զոր
շատ իրաւունք ունիմ չը մոխելու և
թերեւս արդիւնքը թերտկատար գործ
մը լինի : Իմ առաջին թատերգութե-
աններս անբաւական են զիս քաջա-
լերելու : Այնպիսի ասպարիզի մը մէջ
կը մտնեմ , որ անձանթմ է ինձ , կամ
որոյ մէջ գէթ փորձուած չեմ տակա-
ւի , որովհետեւ երեք չորս տարի է ի
վեր բոլորովին նոր գրութիւն մը ըն-
դունած եմ » :

Դժուարին էր հաւատալ թէ Շիլ-
լէր , որչափ փայլ կը տանէր իւր հետա-
զոտութեանց և տեղեկութեանց ճշ-
դութեան : Սրինակի համար , նա ու-
զած էր Վալլանտգէնի աւելորդապաշտ

բնաւորութիւնը և աստղահմայու-
թեան մոլուելիւնը պահպանել , բայց
չուզելով չը գիտցածին վերայ խօսիլ , և
չը կործնելով որ մոլորակաց աղդեցու-
թեան և աստեղաց վերայ բաւական
էր քանի մի տարտամ հատուածներ
արտասանել տալ Ֆրէյտլանի , սկսաւ
աստղահմայութեան հին գիրքերն ի-
մաստասիրել և այնպիսի կետի մը հա-
տաւ , որ խիստ լաւ կերպով կրնար
կանխագուշակութիւններ ընել : Իրա-
րու յաջորդող և ի միասին ամբողջ
մը կազմող երեք արարուածներ յորի-
նելու գաղափարը , Երբիդունէն փոխ
առնուած է , որոյ Ադամսէմոնի բնատ-
նեաց վերայ գրած ողբերգութիւննե-
րը Եռարարուած կոչուածներն են :
Բայց Շիլլէր Վալլանտգէնի երեք ա-
րարուածները աւելի սերտիւ իրար
միացնել կուզէր , զոր իւր յոյն նախոր-
դը ըրած չէր : Ըստ Շիլլէրի՝ առաջին
արարուածը ներածութիւն մը կամ
նախաշաւիղ մ'է , առանց որ և է գոր-
ծողութեան , Միայն երկրորդ արար-
ուածին մէջ , զոր Բիզգոլովինիք անուա-
նած է , գործողութիւնը կը սկսի եւ
երրորդը՝ Վալլանտգէնի մահուամբը
կը վերջանայ :

Բայց այս ներածութիւնը , որ մի-
այն քանի մի տեսարաններ կը բաժն-
դակէ , ոչնուազ հանճարեղ արտագը-
րութիւն մ'է , սա ճշգրութեան եւ
հմտութեան գլուխ — գործոց մ'է :
Հեղինակը կարողացած է 177 դարու
բանական որոշիչ նկարագիրները քանի
մի տեսարանաց մէջ ամփոփել : Մի և
նոյն դրօշի ներքեւ ժողովուած այնչափ
այլ և այլ զորաց բարքերը , իրենց քա-
ջագործութեանց պատմութիւնը , ի-
րենց զորապետին զարմանալի բարձր
կարողութիւնը , որ միայնակ կը կա-
ռավարէր այս անկիրթ հրոսները , այս
ամեն ջերը պատմութիւն քաղուած են :

(Նորաձագիւն) :

Շատոնց ՚ի վեր Յոպպէի նաւա-
վարները թէ ցամաքէն շոգենաւը և
թէ շոգենաւէն ցամաքը մ'ը ուխտա-
ւորները տանել և բերելու ժամանակ
մէկ կամ երկու զուրուշի կը տանին
բսելով, երբեմն ալ առանց հարցնելու
բռնի զանոնք իրենց նաւակներուն մէջ
խցնելով քիչ մը հեռանալէն ետքը
մինչեւ մէկ մէծիտիյէ և մէկ լիւրա տն-
գամ առած և ուխտաւորները նեղած
և փնասած են : Ս. Աթոռը ուխտա-
ւորները այս նեղութիւնէն և փնտէն
այսուհետեւ ազատ տահելու նպատա-
կաւ Յոպպէի նաւախորներէն երկու-
քին կուրծքը պղնձէ լուսնածեւ տախ-
տակ մը իբր նշան կտօնել տուաւ, ո-
րուն վրայ ՆԱԽԱՍԽԻՔ ՀԱՅՈՅ ՎԱՆՈՒՅ
գրուած է, պատուիրելով որ ուխտա-
ւորներէն ոչ գրամ առնեն և ոչ սա-
կարկուծիւն ընեն, այլ եկող ուխտա-
ւորները մինչեւ վանքը հասցնելէն ետ-
քը վարձքերնին ստանան, զոր նոյն
վանքի Արժ. Տեսուչը պիտի որոշէ ժա-
մանակին եւ եղանակին համեմատ :
Այս կարգադրութիւնը կը ծանուցա-
նեմք ՚ի գիտութիւն թէ եկող և թէ
գնացող ուխտաւորաց :

1876 Դեկտ. 29

յերոսաղէմ

Ի վառ Ս. Յովնէեանց :

ԺԱՄԱՆԱԿԱԴՐԱԿԱՆՔ

Ս. Ծննդեան հանգէսներն խաղա-
ղութեամբ կատարուեցան : Թէ եւ
Յոյնք փորձ փորձեցին նոր խաղա-
թիւն յարուցանել և մեր արարողու-
թիւններն խանգարել և այս նպատա-
կաւ իրենց ժողովուրդը կանչելու հա-
մար զանկեր զարկին, բայց չյաջողեցան
— Ամայս 5ին ողջամբ ՚ի Ս. Աթոռա

Իօթէտէն պերի Եաֆա գաղաթը-
լարը կէրէք գարառան վարձրա վէ
կէրէք վարձրառան գարայա պիր եախառ
իբի զուրուշա կէօթիւրիւրիւ զ տեկէք
պաղէն տախի թորմագարդն ճէպրէն
Ուխտաւորլարըմը քէնտի գայրգա-
րնա արորգարը վէ պիրազ աջլորգ-
տան սօնրա պիր մէծիտիյէյէ վէ
հաթթա պիր լիւրայա գատար ալըպ
զահմէթ վէ զիան վերաիրէրի չոդ
տէֆա մէշուտ վէ մէմու օլուղըն-
տան, պուստան պէյլէ Ուխտաւորլա-
րըմը պու էյիյէթ վէ զիանտան
գուրթարմագ նիյէթիյէ՝ Եաֆա գա-
ղաթըլարընտան իբիսինին կէօթիւնէ՝
իւղէրինտէ ՆԱԽԱՍԽԻՔ ՀԱՅՈՅ ՎԱՆՈՒՅ
իպարէտի եաղըմը թուենտան պիրէր
նշանէ ասըլըպ՝ Ուխտաւորլարըմը
էյիյէթիւր վէ ֆիաթ քէսմէկիսիլին
ալըպ Եաֆա վանքընա գատար կէ-
թիլմէյէրի թէնպիհ օլուենուշ, վէ
իւճրէթիւրի տախի Եաֆատարի վան-
քըմըն Բէխի Արժ. վարգապետ
թարաֆընտան վագթա վէ հալայա
կէօրէ թային օլանաճագ ֆիաթ իւղըն
Ուխտաւորլարտան թալէպ օլմար
գարարաշարըմը օլմաղէ, կէրէք կէ-
լէն վէ կէրէք կիտէն Ուխտաւորլար-
ըմըն մաղիւմիւ օլմագ իւղէ իթթար
օլուենուր :

Ժամանեց Գերապատիւ Աստուածա-
տուր նորուպակ եպիսկոպոսը : Թէեւ
նոյն օրը Միաբանութիւնը մեծաւ մա-
տամբ Ս. Ծննդեան առթիւ Բեթլէ-
հէմ էր, այլ սակայն դարձեալ արժա-
նաւայել շքով ընդունուեցաւ :

Նախորդ ամայ Սթէ 284 երեւի ծանօթութեան
մէջ Վամանցուցի ուղղին հնարեցո կարգալու տեղ
պէտք է Վամանցուցի նորածե խուսակ մը հնարեցո
կարգալ :

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ	1-6
Ի շերիմ՝ սիրելեաց խնայ. — Եղերերգ	6-8
Աստղագիտական . — Բնական և տարրաբանական կազմութիւն արեգական . (Շարունակել)	8-12
Մարդ . (Շարունակել)	13-17
Կենսագրութիւն Շիլլերի . (Շարունակել)	18-23
Աղդ առ Ճանապարհորդ Ուստաւորս . — Եղճու Ուստաւորւարա իլան	-24
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ	-24

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

- Ա. Միօնը ամէն ամիս կը հրատարակուի 24 երեսէ բաղկացեալ մ'կուկէս ութածալ թղթով :
- Բ. Տարեկան դինն է երկու արծաթ Մէճիտիէ , Ճանապարհի ծախքով միասին , կանխիկ վճարելի :
- Գ. Զատ տետրակ առնել աւարդը պէտք է ամեն մէկ տետրին շորս դա. հեկան վճարէ :